



RAAP-RAPPORT 4200

Plangebied achter Den Brommert (Smidshoef 24-30)

Gemeente Hendrik-Ido-Ambacht
Een opgraving - variant archeologische bege-
leiding

Archeologie | Cultuurhistorie | Erfgoed

Colofon

Titel: Plangebied achter Den Brommert (Smidshoef 24-30), gemeente Hendrik-Ido-Ambacht, archeologisch vooronderzoek: opgraving - variant archeologische begeleiding

Versie: 11-12-2019

Auteur: drs. R.W. de Groot

Projectcode: HISM3

Bestandsnaam: RAAPrap_4200_HISM3_20191211

Autorisatie: drs. M.S. Jordanov

ISSN: 0925-6229

RAAP

Leeuwendeldseweg 5b

1382 LV Weesp

Postbus 5069

1380 GB Weesp

Telefoon: 0294-491 500

E-mail: raap@raap.nl

Website: www.raap.nl

© RAAP Archeologisch Adviesbureau B.V., 2019

RAAP Archeologisch Adviesbureau B.V. aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit het gebruik van de resultaten van dit onderzoek of de toepassing van de adviezen.

Samenvatting

In opdracht van het Historisch Genootschap Hendrik-Ido-Ambacht heeft RAAP op 25 juni 2019 een opgraving - variant archeologische begeleiding uitgevoerd in het kader van de realisatie van nieuwbouw van een nieuwe expositieruimte voor het Historisch Genootschap Hendrik-Ido-Ambacht (verder HG-HIA) in de gemeente Hendrik-Ido-Ambacht.

De doelstelling van de opgraving - variant archeologische begeleiding is het veiligstellen van de wetenschappelijke informatie van de archeologische vindplaats binnen het plangebied, om daarmee informatie te behouden die van belang is voor de kennisvorming over het verleden (behoud ex situ). Omdat het plangebied volledig bebouwd is, is archeologisch onderzoek voorafgaand aan de geplande ontwikkeling niet mogelijk. Het archeologisch onderzoek wordt daarom gecombineerd met de civieltechnische werkzaamheden en uitgevoerd als een opgraving - variant archeologische begeleiding . In principe is deze vorm van onderzoek gelijk aan een reguliere opgraving, maar gelden er vanuit de praktijk beperkingen bij de uitvoering.

Bij het onderzoek zijn de graafwerkzaamheden ter plaatse van de funderings sleuven archeologisch begeleid. Verspreid over het onderzoeksgebied zijn verschillende archeologische resten aangetroffen. Het gaat om twee funderingen, die mogelijk een overblijfsel zijn van 19e eeuwse bebouwing die op de kadastrale minuut is afgebeeld .

Inhoud

Samenvatting	3
Inhoud.....	4
1 Inleiding	5
1.1 Administratieve gegevens.....	6
1.2 Voorgaand onderzoek	7
1.3 Doelstellingen en onderzoeksvragen	9
2 Methoden	11
2.1 Algemeen	11
2.2 Werkputten	12
2.3 Documentatie en registratie	13
2.4 Behandeling van sporen	13
2.5 Behandeling van vondsten.....	13
2.6 Behandeling van profielen	13
2.7 Bemonstering	14
2.8 Uitwerking	14
2.9 Afwijking en aanpassing van de onderzoeksstrategie	14
3 Resultaten	15
3.1 Landschap en stratigrafie	15
3.2 Sporen en structuren.....	16
3.3 Vondsten	19
3.4 Monsters	24
3.5 Interpretatie van de vindplaats.....	24
3.6 Beantwoording van de onderzoeksvragen	25
4 Conclusie	29
Literatuur	30
Overzicht van figuren, tabellen, bijlagen en appendices	31

1 Inleiding

In opdracht van het Historisch Genootschap Hendrik-Ido-Ambacht heeft RAAP op 25 juni 2019 een opgraving - variant archeologische begeleiding uitgevoerd in het kader van de realisatie van nieuwbouw van een nieuwe expositieruimte voor het Historisch Genootschap Hendrik-Ido-Ambacht (verder HG-HIA) in de gemeente Hendrik-Ido-Ambacht (figuur 1). Dit onderzoek is noodzakelijk in verband met de voorgenomen werkzaamheden die een bedreiging kunnen vormen voor eventueel in de ondergrond aanwezige archeologische resten.



Figuur 1. De ligging van het plangebied (rood). Inzet: ligging in Nederland (ster).

Uit het voorgaand bureauonderzoek (Kroes, 2018) is gebleken dat voor het plangebied een hoge verwachting geldt voor de aanwezigheid van archeologische resten. Omdat het plangebied volledig bebouwd is, is archeologisch onderzoek voorafgaand aan de geplande ontwikkeling niet mogelijk. Het archeologisch onderzoek wordt daarom gecombineerd met de civieltechnische werkzaamheden en uitgevoerd als een opgraving - variant archeologische begeleiding. In principe is deze vorm van onderzoek gelijk aan een reguliere opgraving, maar gelden er vanuit de praktijk beperkingen bij de uitvoering.

De werkzaamheden zijn uitgevoerd onder certificaat BRL4000, conform artikel 5.4 van de Erfgoedwet. Onderzoeksdocumentatie en vondstmateriaal zullen worden overgedragen aan het depot van de provincie Zuid-Holland. Voorafgaand aan het onderzoek is, conform de KNA, een Programma van Eisen (PvE) opgesteld (Briels, 2019). Dit PvE diende als uitgangspunt voor het onderzoek.

Het onderzoek is uitgevoerd volgens de normen van de archeologische beroepsgroep. De Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA, versie 4.1), beheerd door de Stichting Infrastructuur Kwaliteitsborging Bodembeheer (SIKB; www.sikb.nl), geldt in de praktijk als norm. RAAP is gecertificeerd voor de protocollen 4001 Programma van Eisen, 4002 Bureauonderzoek, 4003 Inventariserend Veldonderzoek (landbodems), onderdelen proefsleuven en overig, 4004 Opgraven (landbodems) en 4006 Specialistisch onderzoek.

Zie bijlage 1 voor de dateringen van de in dit rapport genoemde archeologische perioden.

1.1 Administratieve gegevens

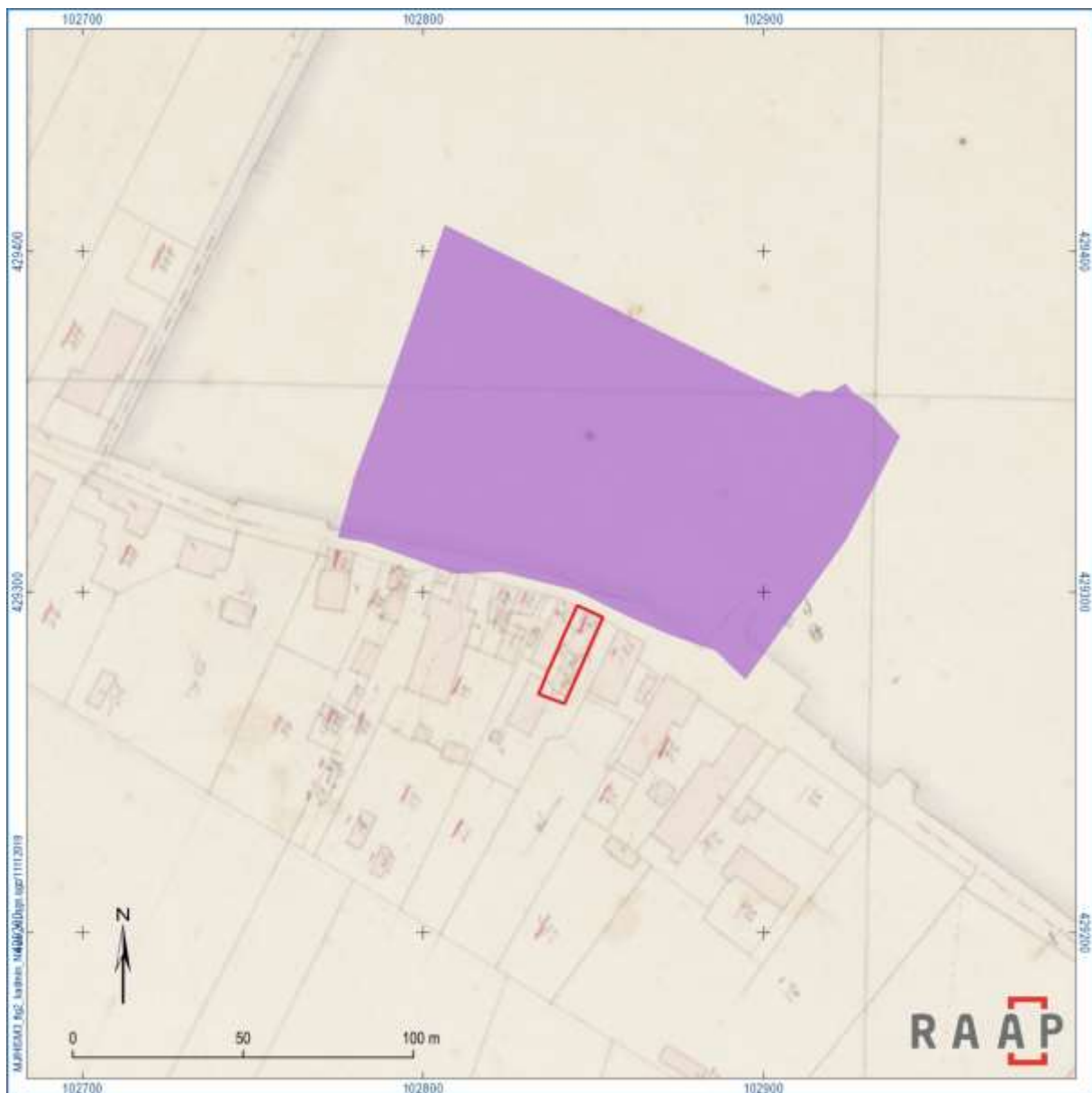
Plangebied	Achter Den Brommert
Opdrachtgever	Historisch Genootschap Hendrik-Ido-Ambacht
Contactpersoon opdrachtgever	A.A. Verhoeven
Bevoegde overheid	Gemeente Hendrik-Ido-Ambacht
Contactpersoon bevoegde overheid	J. van Boxel
Plaats	Hendrik-Ido-Ambacht
Gemeente	Hendrik-Ido-Ambacht
Provincie	Zuid-Holland
Coördinaten	102.843 / 429.284
Toponiem	Smidshoef 24 tot en met 30
Periode veldwerk	25 juni 2019
Projectleider	Drs. R.W. de Groot
Projectmedewerkers	A. de Gast & drs. ing. R. de Leeuwe
Onderzoeksmeldingsnummer	4685051100
Bewaarplaats vondsten	RAAP, regio West te Leiden. Bij afronding van het project zullen de vondsten worden overgedragen aan het archeologisch depot voor bodemvondsten van provincie Zuid-Holland.
Bewaarplaats documentatie	RAAP, regio West

Tabel 1. Administratieve gegevens.

1.2 Voorgaand onderzoek

Vanwege het gebruik van het plangebied heeft nog geen veldonderzoek kunnen plaatsvinden. Er is wel een archeologische bureauonderzoek uitgevoerd om de archeologische waarde en potentie van het plangebied in kaart te brengen (Kroes, 2018). Op basis van dit bureauonderzoek is het volgende geconcludeerd:

- Uit de analyse van registers blijkt dat in het plangebied één gebouwd rijksmonument, het huidige pand direct ten noorden van het plangebied: 'Den Brommert' staat. Gemeentelijke monumenten en MIP-objecten ontbreken.
- Uit de raadpleging van historische topografische kaarten blijkt dat het plangebied al sinds 1832 is bewoond en bebouwd (figuur 2). In het plangebied staan drie panden aangegeven, waar er nu vier staan aangegeven op de kadastrale kaart. De huidige bebouwing bestaat – zo blijkt uit luchtfoto's en Google Street View – uit twee (klaarblijkelijk oude) panden.
- Voor zover dat zichtbaar is op topografische kaarten, lijkt de bebouwing niet gewijzigd te zijn, al is dat gezien het verschil in aantallen panden wel degelijk mogelijk. De veranderingen die zichtbaar zijn op historische topografische kaarten kunnen ook toegeschreven worden aan globalisering en detaillering van hetzelfde kaartbeeld. De drie panden op de kadastrale minuut van 1832 betreffen van noord naar zuid respectievelijk Sandelingen-Ambacht sectie A blad 1 perceel 74, 75 en 76. Perceel 74 betreft een huis met schuur, de andere twee betreffen huizen. Alle drie zijn ze in bezit van Labrijn Aart, timmerman. In een tweede hand is bij perceel 74 bijgeschreven 'Klaas de Kooning of haare Erve', een aantekening die kennelijk ook voor de andere twee percelen geldt.
- Het plangebied ligt direct ten zuiden van AMK-terrein 6456: een terrein van hoge archeologische waarde waar resten van een borg/stins/versterkt huis aanwezig zijn (figuur 2). Dit betreft het Huis Bouquet (Klaus, 2019). Binnen dit terrein zijn ook verschillende vondsten uit de late middeleeuwen en nieuwe tijd aangetroffen.
- Afhankelijk van de diepte van de voorgenomen ingrepen kunnen resten van bewoning worden aangetroffen vanaf de IJzertijd tot en met de Vroege Middeleeuwen, voor deze periode bestaat een archeologische verwachting op basis van de landschappelijke geschiedenis. Voor bewoning in de Late Middeleeuwen en daarna bestaan in en rond het plangebied ook daadwerkelijk aanwijzingen. De ingrepen zullen in ieder geval het niveau raken waar resten van de bewoning vanaf de 11^e en de 14^e eeuw aangetroffen kunnen worden, vooropgesteld dat ze niet verstoord zijn geraakt door de bebouwing in de loop van de 18^e t/m 20^e eeuw. Indien de ingrepen dieper reiken dan 2,50 m -NAP, zullen ook eventuele archeologische resten vanaf de IJzertijd gevaar lopen.



Figuur 2. Ligging van het plangebied (rood, inclusief Den Brommert waar geen archeologische begeleiding plaatsvond) en het archeologische monument (paars) op de kadastrale minuut uit circa 1832. Het gebied ten noorden van het plangebied is niet afgebeeld op het betreffende minuutplan. Vandaar dat bijvoorbeeld het restant van de gracht van het binnen het AMK-terrein aanwezige voormalige Huis Bouquet dat tegenwoordig nog zichtbaar is, niet is afgebeeld.

Voorafgaande aan het onderzoek is de bestaande bebouwing in het plangebied gesloopt. Vervolgens is door vrijwilligers van de HG-HIA en de AWN, afdeling Lek- en Merwestreek het plangebied geïnspecteerd en zijn vondsten verzameld. Daartoe is het terrein in acht vakken verdeeld om zo de vondstverspreiding in het plangebied in kaart te kunnen brengen (figuur 3). Ondanks het soms slechte weer tussen 11 en 14 juni, zijn vrijwel alle vakken onderzocht. Als gevolg van het weer en het feit dat de aannemer al was begonnen met het aanbrengen van een zandlaag voor de toekomstige fundering, is slechts één vak niet onderzocht. Bij het onderzoek zijn honderden vondsten aangetroffen, die zich allen bevinden vanaf het maaiveld tot maximaal 10 cm diepte in de puinlaag die achtergebleven is na de

sloop. Het gaat om fragmenten aardewerk, pijpenkoppen- en stelen, metaal, glas, dierlijk bot, natuursteen en keramisch bouw materiaal. Dit vondstmateriaal werd nog aangevuld met vondsten die in 1980 werden gedaan bij de aanleg van de riolering van het plangebied naar het pand ten westen daarvan (Klaus, 2019). Over het algemeen lijkt het materiaal uit de 17e tot 19e eeuw te dateren. Van het vondstmateriaal is een kleine selectie meegenomen om geanalyseerd te worden tijdens de uitwerking van het huidige onderzoek.



Figuur 3. Overzicht van het plangebied na de sloop van de bovenbouw en vloer en van de vakverdeling uit het onderzoek door de HG-HIA en AWN (foto: N. Klaus, AWN Lek- en Merwestreek).

Tijdens de sloop zijn ook twee (ondiepe) kelders verwijderd. Deze zijn helaas zonder begeleiding door de AWN, HG-HIA of RAAP verwijderd, zodat niet exact bekend is waar deze zich bevonden en of oudere sporen zijn geraakt bij het verwijderen van de kelders.

1.3 Doelstellingen en onderzoeksvragen

De doelstelling van de opgraving - variant archeologische begeleiding is het veiligstellen van de wetenschappelijke informatie van de archeologische vindplaats binnen het plangebied, om daarmee informatie te behouden die van belang is voor de kennisvorming over het verleden (behoud ex situ). In het PvE

(Briels, 2019) zijn hiervoor onderzoeksvragen geformuleerd. Deze onderzoeksvragen worden beantwoord in § 3.6.

2 Methodes

2.1 Algemeen

Vanwege de beperkingen die gelden binnen het plangebied, is de opgraving uitgevoerd volgens de variant archeologische begeleiding. Bij het onderzoek zijn de graafwerkzaamheden ter plaatse van de funderingssleuven archeologisch begeleid (figuur 4). Voor het overzicht zijn de verschillende delen van de toekomstige fundering telkens als een aparte werkput beschouwd. De aanleg van de funderingssleuven vond plaats onder regie van de aanwezige senior KNA-archeoloog. De aanwezigheid van het zandlichaam en de werkwijze van graven maakte het aanleggen van een archeologisch vlak niet altijd mogelijk. Vervolgens zijn van (delen van) de aangelegde vlakken overzichtsfoto's gemaakt en zijn alle vlakken ingemeten met een RTK-GPS. Ook de NAP-hoogte van de aangelegde vlakken is ingemeten in een raai centraal door de werkput.

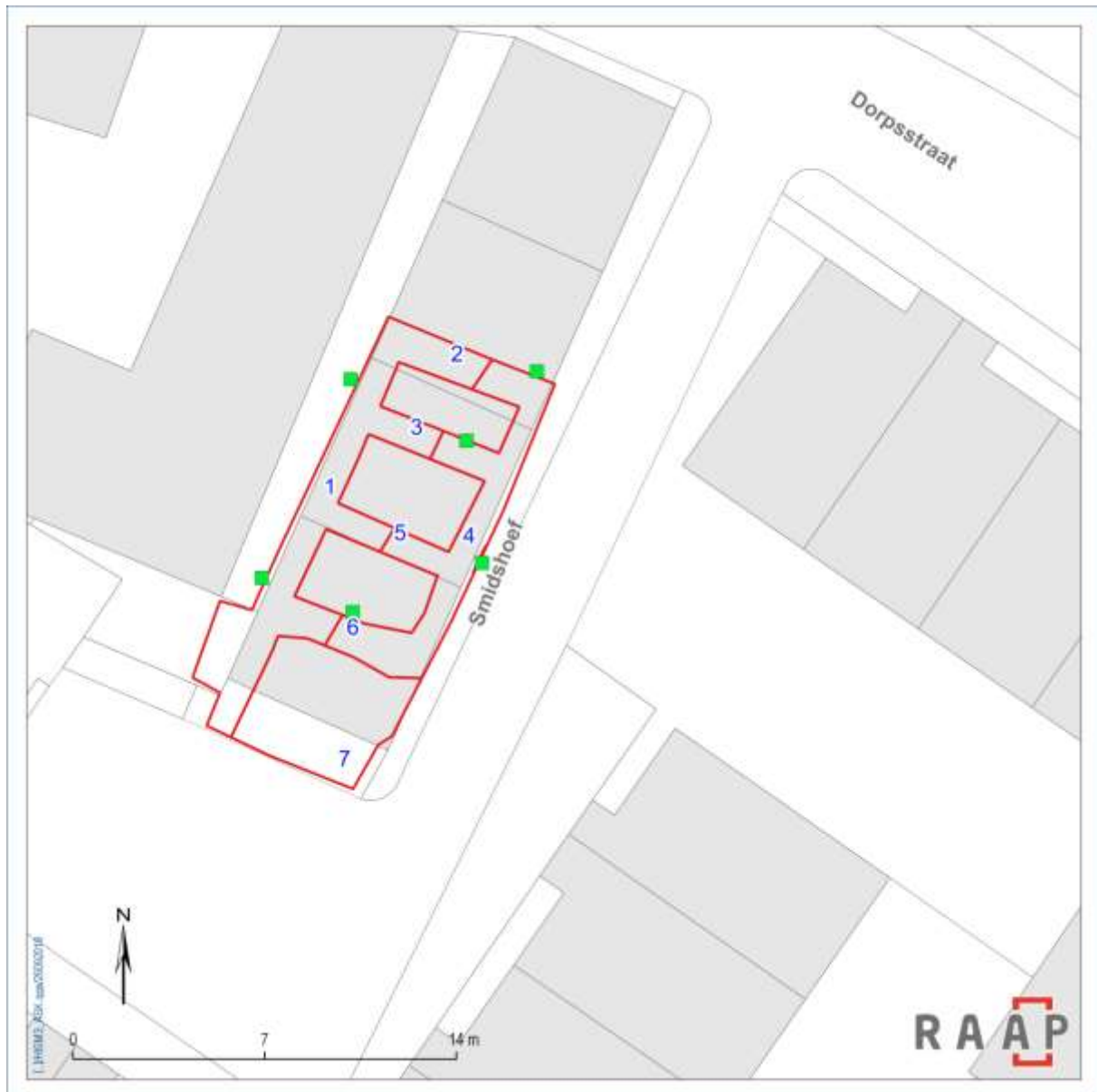
Overige graafwerkzaamheden vonden niet plaats, zodat de opgraving in omvang en diepte beperkt was tot de omvang en diepte van de funderingssleuven.



Figuur 4. Impressie van de werkzaamheden en het onderzoek.

2.2 Werkputten

Een overzicht van de begeleide ingrepen is afgebeeld in figuur 5. De werkputten zijn conform het PvE aangelegd. In overleg met het bevoegd gezag is echter wel besloten om het zuidoostelijke deel van de funderings sleuven (WP7) zonder archeologische begeleiding aan te leggen. De werkputten zijn volgens een doorlopende reeks genummerd en worden aangeduid met de afkorting WP (bijv. WP3).



Figuur 5. Overzicht van de werkputten (rood met blauw nummer) en de locatie van de gedocumenteerde profielen (groene vierkanten).

2.3 Documentatie en registratie

In alle werkputten is één vlak aangelegd op de maximale ontgravingsdiepte van de werkzaamheden (ca. 0,9 meter onder maaiveld).

De sporen zijn digitaal ingemeten met een RTK-GPS met een maximale afwijking van 1 x 1 x 1 cm. Ook de hoogte van de aangelegde vlakken ten opzichte van NAP is bepaald met een GPS. De ruwe GPS-bestanden zijn dagelijks uitgelezen, gecontroleerd en gecorrigeerd.

De sporen en vondsten zijn in een doorlopende reeks over de hele opgraving genummerd en worden respectievelijk aangeduid met een S (bijv. S12) en een V (bijv. V3). Spoor- en vondstgegevens zijn in het veld ingevoerd in de Odile database.

In het algemeen geldt dat sporen en vondsten zijn gedocumenteerd conform specificaties OS04 en OS05 van de BRL4000.

2.4 Behandeling van sporen

Om sporen te traceren en sporenclusters zo goed mogelijk te kunnen begrenzen, is het vlak waar nodig tijdens de aanleg handmatig opgeschaafd. Alle sporen zijn gecoupeerd langs de profielwand, zodat de stratigrafische positie van het spoor kon worden vastgelegd. Sporen zijn niet afgewerkt, aangezien zij alleen in of direct langs de profielwand aanwezig zijn en daarom niet verder werden bedreigd door de graafwerkzaamheden.

Tijdens het verdiepen is zoveel mogelijk geprobeerd om het stratigrafische ingravingsniveau van de sporen vast te leggen. Hiervoor is gebruik gemaakt van de laagbeschrijvingen in de verschillende werkputten.

2.5 Behandeling van vondsten

Bij de vlakaanleg en bij het couperen van sporen zijn vondsten per spoorvulling verzameld. Vondsten die niet aan antropogene sporen konden worden gekoppeld, zijn per laag in vakken van 5 meter lengte verzameld. Bijzondere vondsten, zoals metaalvondsten en vondstconcentraties, zijn als puntvondst ingemeten. Voor het verzamelen van metaalvondsten is tijdens het aanleggen van de vlakken intensief gebruik gemaakt van een metaaldetector. De vooraf door HG-HIA en AWN verzamelde vondsten zijn tijdens het veldonderzoek geïnspecteerd door de senior KNA-archeoloog. Van deze honderden vondsten is een kleine selectie meegenomen. Het betrof nauwkeurig dateerbaar vondstmateriaal dat een bijdrage kan leveren aan het beantwoorden van de onderzoeksvragen.

2.6 Behandeling van profielen

In elke proefsleuf is een circa 1 m brede profielkolom opgeschaafd, gefotografeerd, getekend en beschreven vanaf het maaiveld. De locatie ervan is ingemeten met de RTK-GPS (met X-, Y- en Z-coördinaten). De natuurlijke gelaagdheid en de verschillende archeologische niveaus zijn in kaart gebracht door middel van deze profielkolommen (verspreid over het onderzoeksgebied). Die profielen zijn opgeschaafd, gefotografeerd, getekend en beschreven vanaf het maaiveld (zie figuur 5).

Om de landschappelijke ontwikkeling en de bodemopbouw goed te begrijpen, is ernaar gestreefd om tijdens het veldwerk de stratigrafische eenheden (lagen) in de verschillende putten direct aan elkaar te koppelen.

2.7 Bemonstering

Tijdens het onderzoek zijn geen sporen aangetroffen die zich leenden voor monsternamen.

2.8 Uitwerking

Documentatie van het onderzoek is na afloop van het onderzoek gecontroleerd. Er is een laatste controle uitgevoerd, de analoge profiel- en coupetekeningen zijn gedigitaliseerd en de vondsten zijn gewassen en gesplitst per materiaalcategorie.

Aan de hand van deze gegevens en het PvE is een evaluatie- en selectierapport opgesteld dat is voorgelegd aan de bevoegde overheid, de deponhouder en de opdrachtgever. Hierin is tevens een voorstel gedaan voor de conservering van kwetsbare vondsten. De uitwerking is pas van start gegaan nadat de bevoegde overheid dit evaluatierapport had vastgesteld.

2.9 Afwijking en aanpassing van de onderzoeksstrategie

Tijdens het veldonderzoek is op de onderstaande punten afgeweken van de onderzoeksstrategie zoals die in het PvE is omschreven.

- WP7 is –naar aanleiding van de resultaten in de rest van het plangebied- in overleg met het bevoegd gezag (en diens adviseur) niet aangelegd. De werkzaamheden in dit deel zijn zonder archeologische begeleiding uitgevoerd.

3 Resultaten

3.1 Landschap en stratigrafie

Een vindplaats kan niet los worden gezien van het landschap waarin hij is gelegen. Voor een correcte interpretatie is het dan ook van belang om de landschappelijke context inzichtelijk te maken. In het onderstaande wordt kort ingegaan op de geologische, geomorfologische en bodemkundige aspecten van het plangebied en directe omgeving.

3.1.1 *Geologie en geomorfologie (naar: Kroes, 2018)*

Gedurende het Holoceen was sprake van een landschap van meanderende rivieren. Het plangebied zelf lag in een komgebied, dat in principe vrij nat, laaggelegen en lastig bewerkbaar was. Het vroeg-holocene komgebied is overdekt geraakt met veen als gevolg van vernatting. Tijdens de veenvorming was het gebied waarschijnlijk slecht bewoonbaar, maar op de top van het veen kan vanaf de IJzertijd zijn gewoond, daar waar het veen – bijvoorbeeld door de nabijheid van een veenafwateringsstroom – goed werd ontwaterd.

Het veen is uiteindelijk weer overdekt geraakt door komafzettingen vanuit de Devel en de Waal, in de laatste eeuwen voor het begin van de jaartelling. Ook voor dit landschap geldt dat er in het komgebied crevasseafzettingen gevormd zijn waarop vanaf de IJzertijd kan zijn gewoond. Mogelijk wijzen enkele bij eerder onderzoek in de directe omgeving van het plangebied aangetroffen indicatoren hier ook op.

In de 11e eeuw is de omgeving voor de eerste keer ontgonnen. Na de dijkdoorbraken in de 14e eeuw is het gebied opnieuw bedijkt en ontgonnen. Het verkavelingspatroon uit deze periode is tot recente tijd grotendeels intact gebleven.

3.1.2 *Bodemopbouw van de vindplaats*

Door de geringe ontgravingsdiepte van de werkzaamheden (max. 0,88 m onder het vloerniveau van de bestaande bebouwing) kon slechts in beperkte mate informatie worden verzameld over de natuurlijke bodemopbouw. De werkzaamheden vonden namelijk hoofdzakelijk plaats binnen het vooraf aangebrachte zandpakket en de daaronder gelegen ophogingslagen (figuur 6).

Alleen in het noordoostelijke deel van het plangebied werden de natuurlijke afzettingen waargenomen. Deze bestaan uit sterk siltige klei met humusbrokken of ijzer- en mangaanbrokken (S3000). Deze komafzettingen van het Laagpakket van Walcheren zijn naar beneden toe gereduceerd. De bovenkant van de natuurlijke afzettingen bevindt zich tussen circa 0,1 en 0,3 m –NAP (ca. 0,4 tot 0,6 m –Mv). Overigens is in deze natuurlijke afzettingen ook nog vondstmateriaal aanwezig, dat dateert uit de 17e/18e eeuw.

Op de natuurlijke afzettingen bevinden zich ophogingslagen die bestaan uit matig tot sterk zandige klei met puin en/of humusbrokken (S2000). Op basis van het vondstmateriaal kan ophogingslaag S2000 gedateerd worden in de 17^e tot 18^e eeuw. In de meest noordoostelijke hoek van het plangebied bevindt zich een tweede ophogingslaag tussen S2000 en de natuurlijke afzettingen, namelijk S2500. Deze bestaat uit matig zandige klei met humusbrokken en rood puin. In deze laag werd één fragment aardewerk gevonden, dat dateert uit de late middeleeuwen b.

Alleen in profiel 6 (centraal in het zuidelijke deel van het plangebied) is S2000 niet (meer aanwezig). Hier bevindt zich op de natuurlijke afzettingen een puinlaag (matig grof, zwak siltig zand: S1500). Deze laag heeft geen vondstmateriaal opgeleverd. Het is daarom niet duidelijk of het gaat om een ophogingslaag of een recente verstoorde laag als gevolg van de sloop.

Direct vanaf het maaiveld bevindt zich zwak siltig, grijs zand (S1000). Dit betreft het vlak voor aanvang van het onderzoek aangebrachte zandpakket. Dit zand is waarschijnlijk vermengd geraakt met het onderliggende materiaal, aangezien in S1000 vondsten zijn aangetroffen uit zowel de 17e/18e eeuw (ca. 1650 tot 1740), maar ook scherven van industrieel wit aardwerk van na 1836.



Figuur 6. De bodemopbouw in het grootste deel van het plangebied: recent zand op puinhoudende ophogingslagen en natuurlijke afzettingen.

3.2 Sporen en structuren

3.2.1 Inleiding

Tijdens het onderzoek zijn in de opgravingsvlakken en profielen twee archeologische grondsporen gedocumenteerd, beide muren. De complete sporenlst is opgenomen in bijlage 2. De sporen worden hieronder beschreven.



Figuur 7. Allesporenkaart geprojecteerd op de kadastrale minuut uit het eerste kwart van de 19^e eeuw.

3.2.2 Sporen

Bij het onderzoek zijn twee sporen aangetroffen. Het betreft in beide gevallen muren, die in de putwand zijn waargenomen (S1 en 2). S1 bevindt zich in het westprofiel, in ophogingslaag S2000, en bestaat nog uit één laag bakstenen met een formaat van 17,5 x 7,5 x 4 cm (V3; figuur 8). Aan de andere zijde van de ontgraving, in het oostprofiel bevindt zich S2 die is gefundeerd op S3000. Ook deze muur bestaat nog uit één laag bakstenen, met een formaat van ? x 8-8,5 x 4 cm (V10; figuur 9).



Figuur 8. Muur S1 in het westprofiel van de ontgraving.

Hoewel aan weerszijden van de ontgraving een restant van een muur is terug gevonden, ontbreken elders in de ontgraving muurrestanten. Het staat niet vast dat de muren in de rest van het plangebied bijvoorbeeld zijn uitgebroken en dat zij oorspronkelijk door hebben gelopen. Duidelijke aanwijzingen dat de muren in het (recente) verleden zijn afgebroken, zijn niet aangetroffen. Wanneer de sporen worden geprojecteerd op de kadastrale minuut, dan blijkt dat zij min of meer samenvallen met een west- en oostgevel van bebouwing die op deze kaart staat aangegeven (figuur 7). Mogelijk hebben de muren dus toebehoord aan deze 19e eeuwse bebouwing, namelijk de twee huisjes met perceelnummer 75 en 76 in bezit van Labriijn Aart, timmerman. Vreemd blijft wel dat er dan niet meer delen van de muren gevonden zijn in de profielen. De muren lopen dan immers parallel aan de west- en ostrand van de werkputten. Mogelijk bevinden de overige delen zich nog (dieper) in het profiel. Er is in relatie met de muren geen vondstmateriaal aangetroffen. Maar op basis van een vergelijking van de gebruikte bakstenen met bakstenen die in Dordrecht zijn gebruikt, lijkt een 19^e eeuwse datering goed te passen. In Dordrecht zijn namelijk in gebouwen uit de 19^e eeuw stenen gebruikt met vergelijkbare afmetingen (Sarfati, 2007: 98-176; bijlage 6 en 7).



Figuur 9. Muur S2 in het oostprofiel van de ontgraving.

3.3 Vondsten

3.3.1 Inleiding

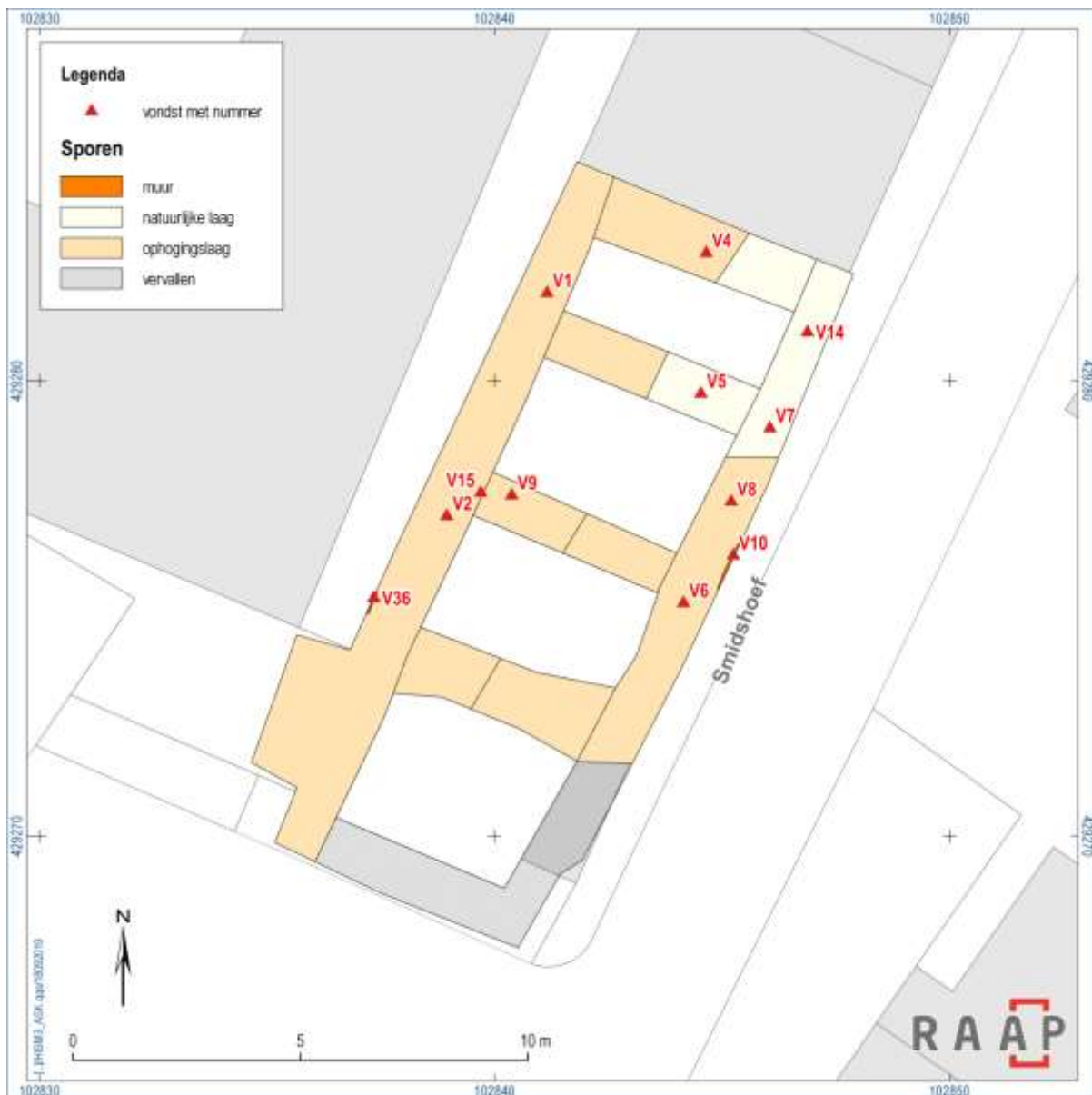
De opgraving - variant archeologische begeleiding van de aanleg van de funderings sleuven heeft 36 vondsten opgeleverd. Zoals in §1.2 is aangegeven zijn bij het nalopen van het terrein door de AWN en HG-HIA ook zeer veel vondsten aangetroffen. Dit betreft vrijwel alle materiaal categorieën. Van deze honderden vondsten zijn er uiteindelijk 9 geselecteerd voor nadere analyse. Verder zijn nog 10 vondsten meegenomen die zijn verzameld door de buurman van het aangrenzende perceel na de aanleg van een rioolsleuf in 1980. Het totaal aantal vondsten komt daarmee op 55. De selectie van het vondstmateriaal uit beide collecties is gedaan op basis van daterende kenmerken. Fragmenten bot, baksteen, vensterglas, etc. zijn niet meegenomen, terwijl juist fragmenten aardewerk met daterende kenmerken zoals randen, versiering, etc. wél zijn verzameld. De verzamelde vondsten die niet geselecteerd zijn, zijn gedocumenteerd door middel van foto's en nog in het bezit van de AWN/HG-HIA .

Na afloop van het onderzoek is op de locatie waar de uitgegraven grond gestort is de hoop met grond systematisch nagezocht door de AWN/HG-HIA . Ook hierbij is een grote hoeveelheid vondstmateriaal verzameld, die net als de vondsten in het plangebied zelf ook weer zijn gedocumenteerd door middel van foto's (Klaus, 2019). Van deze vondsten is geen selectie gemaakt voor nader onderzoek bij de uitwerking, mede omdat pas na het opstellen van het evaluatie- en selectierapport bekend werd dat

deze vondsten waren verzameld. Bij de uitwerking van het vondstmateriaal van het huidige onderzoek zijn de foto's van de stort vondsten wel vergeleken met de overige vondsten. Een overzicht van de aantallen van de verschillende vondstcategorieën wordt weergegeven in tabel 2. De complete vondstenlijst is opgenomen in bijlage 2.

Materiaal	Aantal	Gewicht (g)
keramiek	44	1975
bouwmateriaal	9	6758
bot	2	26
Totaal	55	8759

Tabel 2. Aantal vondsten per vondstcategorie.



Figuur 10. Verspreidingskaart vondsten (uitgezonderd de vooraf door AWN en HG-HIA verzamelde vondsten).

3.3.2 Ruimtelijke verspreiding

De horizontale verspreiding van het vondstmateriaal uit alle materiaalcategorieën samen wordt weer-gegeven in figuur 10. Daaruit blijkt dat het vondstmateriaal met name verspreid is over het noordelijke en westelijke deel van het plangebied.

3.3.3 Beschrijving van de vondsten per vondstcategorie

In het onderstaande wordt per vondstcategorie ingegaan op de algemene kenmerken, eventuele noemenswaardige vondsten, de datering en de mate van conservering (tabel 3).

Vondstcategorie	aantal	gewicht
Bouwmateriaal	9	6758
Aardewerk	35	1956
Dierlijk bot	2	26
Kleipijpen	3	19
Totaal	49	8759

Tabel 3. Overzicht van de aantallen vondsten per materiaalcategorie.

Aardewerk

Bij het onderzoek zijn 35 fragmenten aardewerk verzameld, zoals gezegd een beperkte selectie van het totaal aantal fragmenten aardewerk dat in het plangebied aanwezig was.¹ Het grootste deel betreft roodbakkend aardewerk, van andere categorieën is slechts een beperkt aantal fragmenten aanwezig (tabel 4.).

Aardewerktype	Aantal
Roodbakkend, geglazuurd	22
Steengoed	5
Majolica	3
Witbakkend, geglazuurd	2
Faience	1
Grijsbakkend	1
Porselein	1
Industrieel wit	1

Tabel 4. Aantal fragmenten per aardewerktype

Het grootste deel van de verzamelde fragmenten **roodbakkend geglazuurd aardewerk** betreft wand-fragmenten die aan twee zijden geglazuurd zijn. Enkele fragmenten kunnen meer nauwkeurig aan een vorm of type worden toegeschreven. Eén daarvan (V11) betreft een deel van een grape van type r-gra-53 te dateren tussen 1750 en 1850. Verder zijn er vijf fragmenten van borden aangetroffen. Drie daarvan komen uit het Nederrijn gebied (V12). Een ander fragment (V11) betreft een bord van het type r-bor-3 te dateren tussen 1700 en 1800. Eén scherf (V7) is versierd door middel van de ringeloor techniek. Over het algemeen kan worden gesteld dat het roodbakkend geglazuurde aardewerk gedateerd kan worden in de 18e en 19e eeuw (Bartels, 1999)

Het **Steengoed** dat aangetroffen is, is voor het grootste deel afkomstig uit Westerwald. In dit gebied werd vanaf de 17e tot en met de 19e eeuw aardewerk geproduceerd met een hoogtepunt in de 18e eeuw (Bartels, 1999: 76). Twee fragmenten kunnen meer in detail gedetermineerd worden. Er is een (deel van) een deksel aangetroffen (type s2-dek-3) dat dateert tussen 1680 en 1750 (V12). Ook is een fragment van een kan gevonden. Dit type kan in geglazuurd steengoed (S2-kan-?) werd vooral gebruikt in de 17e eeuw (Bartels, 1999: 80).

¹ zie de rapportage van Klaus (2019), die als bijlage 5 bij dit rapport is gevoegd.

Slechts één fragment is afkomstig uit Raeren (V5) en dateert daarmee vroeger dan het overige Steengoed, namelijk tussen ongeveer 1500 en 1700 (Bartels, 1999: 65)

De drie fragmenten **majolica**, waaronder één fragment van een bord, kunnen allen niet nauwkeuriger gedateerd worden dan in de 17e/18e eeuw. dat geldt ook voor de twee fragmenten **witbakkend geglazuurd aardewerk**, waaronder een deel van een vergiet. Deze kunnen gedateerd worden vanaf ongeveer 1700.

Het fragment **faience** kan niet nauwkeurig gedateerd worden, omdat het gaat om een niet nader determineerbaar wandfragment. Dat geldt niet voor het fragment **industrieel wit aardewerk**. Dit werd gemaakt in de fabriek van Petrus Regout in Maastricht en dateert van na 1836. Ook het fragment **porselein** stamt uit de 19^e eeuw. Het gaat om een klein bloemenvaasje.

Een opvallende uitbijter binnen het aangetroffen aardewerk qua datering is het fragment **grijsbakkend aardewerk** (V6) uit S1500. Het is namelijk het enige dat in de late middeleeuwen gedateerd kan worden.

Keramisch bouw materiaal

Het onderzoek heeft negen (fragmenten van) baksteen opgeleverd. Het betreft bakstenen die als monster van S1 en 2 zijn verzameld (V3 en 10), maar ook enkele complete bakstenen uit ophogingslagen alsmede fragmenten uit dezelfde context. De complete losse stenen die aanwezig zijn hebben een formaat van 18 x 9 x 4cm of 14,5 x 6,5 x 3 cm. Deze lijken daarmee in de 17e tot 18e eeuw geplaatst te kunnen worden.

Behalve baksteen(fragmenten) is ook een complete geglazuurde vloertegel (formaat: 22x22x2 cm) en een fragment van een ongeglazuurde tegel gevonden (V3 en 12). Op basis van het formaat kan de complete tegel in het laatste kwart van de 18e eeuw (1775-1800: Sarfatij, 2007: 98-176) worden gedateerd.

Pijpaarde

Het onderzoek heeft 5 (delen van) pijpenkoppen (V9, 1 en 15) en één pijpensteel (V16) opgeleverd. Eén van de pijpenkoppen (V15) is niet voorzien van een (hiel) merk en kon daarom niet nader gedateerd worden. De overige zijn wel voorzien van merktekens:

- V9 betreft een fragmenten van een pijpenkop (de overgang van de hals naar de steel). Op de zijkant van de steel zijn de letters WD en GG aangebracht. Deze combinatie van letters is uit de bronnen niet bekend. Het merk GG is wel in gebruik, namelijk door Gerrit Gerritsz. van den Berg in 1670. Ook het merk GWD is bekend van de pijpenmaker Gerrit Cornelisz. Westendorp uit 1686. Het merk WD is echter onbekend, net als de combinatie WD en GG (Van der Meulen, 2003). De datering van dit fragment pijpenkop is daarmee niet duidelijk geworden.
- Eén van de pijpenkoppen uit V11 is voorzien van het hielmerk IVB. Dit is een hielmerk dat vanaf 1691 tot 1838 door diverse pijpenmakers in gebruik was. Op de ketel staat een schildje. Dit is evenmin bekend uit de literatuur. Op basis van de vorm dateert de pijpenkop vanaf 1740.

- De andere pijpenkop uit V11 is voorzien van een hielmerk met een gekroonde IC met onleesbare tekst er boven. Dit hielmerk was in gebruik door pijpenmaker Jan Cornelisz. tussen 1667 en 1705 (Van der Meulen, 2003).
- Pijpenkop V15 is voorzien van het hielmerk CK, met een wapenschild op de zijkant van de ketel. Dit hielmerk was in verschillende periode in gebruik, namelijk tussen 1695 en ? door Cornelis Kwast/Quast, tussen 1737 en 1746 door Cornelis Koeman, vanaf 1814 door Hermanus van der Kleijn en vanaf 1815 door Pieter van der Kleijn (van der Meulen, 2003). Op basis van de vorm stamt de pijpenkop van na 1740. Om die reden zal de pijpenkop zijn gemaakt door Cornelis Koeman.

Bot

Het onderzoek heeft twee fragmenten bot opgeleverd (V13 en 14), beide afkomstig uit natuurlijke laag S3000. Het betreft kleine fragmenten (respectievelijk 5 en 21 gram) die niet nader zijn te determineren.

3.4 Monsters

Tijdens het onderzoek zijn geen grondmonsters verzameld.

3.5 Interpretatie van de vindplaats

3.5.1 Aard van de vindplaats

De vindplaats betreft funderingsresten die met grote waarschijnlijkheid bij de bebouwing horen zoals afgebeeld op de kadastrale minuut uit circa 1830 (twee kleine huisjes behorende aan de timmerman Labrijn Aart). Het vondstmateriaal is uitsluitend afkomstig uit open contexten, zodat dit geen grote zeggingskracht heeft over de aard van de vindplaats. Wel lijken de vondsten een weerslag te zijn van een doorsnee huishouden (zoals dat van een timmerman) uit de periode 18e – 19e eeuw. De locatie lijkt wel al vanaf de Late Middeleeuwen B in gebruik te zijn, getuige de vondst van een scherf grijsbakkend aardewerk uit de oudste ophogingslaag, die direct op de natuurlijke afzettingen is opgebracht.

3.5.2 Diepteligging

De archeologische sporen bevinden zich relatief ondiep, namelijk op ongeveer 0,3 tot 0,5 m –Mv. De ophogingslagen waarin de sporen aanwezig zijn, zijn in totaal maximaal 60 cm dik. Hieronder bevinden zich de natuurlijke afzettingen.

3.5.3 Omvang

De omvang van de aangetroffen resten kon niet goed bepaald worden vanwege de beperkte omvang van de begeleide werkzaamheden. Het lijkt logisch dat beide muren in ieder geval in noordelijke en zuidelijke richting hebben doorgelopen. Indien de muurresten inderdaad aan de 19^e eeuwse bebouwing op de kadastrale minuut hebben toebehoord, dan zal de omvang gelijk zijn aan die van deze gebouwen.

3.5.4 Terugkoppeling naar vooronderzoek

Uit de raadpleging van historische topografische kaarten in het bureauonderzoek blijkt dat het plangebied al sinds 1832 is bewoond en bebouwd (figuur 2). De huidige bebouwing bestaat uit twee (klaarblijkelijk oude) panden. Van deze historische bebouwing uit de 19^e eeuw lijken resten terug gevonden te zijn in de vorm van een fundering aan de west- en oostrand van het plangebied.

3.6 Beantwoording van de onderzoeksvragen

Naar aanleiding van de resultaten van het onderzoek kunnen de onderzoeksvragen uit het PvE als volgt beantwoord worden:

Landschap

- 1. Hoe ziet de bodemopbouw eruit in het onderzoeksgebied? Is de bodemkundige situatie overeenkomstig de verwachting op basis van het vooronderzoek? Waarom wel/niet?*

In het plangebied is sprake van ophogingslagen die dateren uit de 17e en 18e eeuw. Deze zijn ongeveer 60 cm dik. Hieronder bevinden zich de natuurlijke afzettingen, die alleen in het noordoostelijke deel van het plangebied werden bereikt. Deze lagen bestaan uit sterk siltige klei, mogelijk oeverafzettingen. De bodemopbouw komt overeen met de op basis van het bureauonderzoek verwachte bodemopbouw

- 2. Zijn er aanwijzingen voor een overstromingsfase? Kan deze worden gerelateerd aan de dijkdoorbraken in de 14^e eeuw.*

De natuurlijke afzettingen zijn slechts in beperkte mate aangetroffen binnen de ontgravingsdiepte van de werkzaamheden, namelijk alleen in het noordoostelijke deel van het plangebied. Elders bevinden deze zich dieper dan de maximale ontgravingsdiepte van 0,88 m –Mv. Op basis van de lithologische beschrijving, lijken de natuurlijke afzettingen niet als overstromingsklei beschouwd te kunnen worden.

- 3. In welke mate is de bodem in het plangebied verstoord?*
- 4. Beschrijf de aard en mate van verstoring en het verwachte effect hiervan op een eventuele vindplaats.*

Bovenop de ophogingslagen bevindt zich een zandpakket dat opgebracht is vlak voor aanvang van het uitgraven van de sleuven voor de aan te leggen fundering. De bovenste ophogingslagen zijn relatief puinhoudend. Waarschijnlijk is dat deels het gevolg van de sloop die vooraf ging aan de archeologische begeleiding. Bekend is onder andere dat er sprake was van twee kelders die ook gesloopt zijn. Hierbij zijn mogelijk ook oudere resten verstoord geraakt. Ten tijde van de archeologische begeleiding zijn daarvoor echter geen duidelijke aanwijzingen aangetroffen.

- 5. Wat is de grondwaterstand ter plaatse?*

De grondwaterstand is niet daadwerkelijk gemeten tijdens het onderzoek. Aangezien de aangelegde putten telkens na enige tijd nat werden, zal de grondwaterstand vrijwel gelijk liggen met de onderkant van de ontgraving, dus ca. 0,9 m –Mv.

6. *Welke post-depositionele processen hebben plaatsgevonden? In hoeverre is sprake van erosie en aantasting of verstoring van archeologische resten door dit soort processen?*

Dergelijke processen zijn bij het onderzoek niet waargenomen.

7. *Wat is de diepteligging, de dikte en de stratigrafische positie van de archeologische laag waarin de vindplaats en/of artefacten zijn aangetroffen?*

De ophogingslagen in het plangebied bevinden zich in het zuidwesten tussen ongeveer 0,2 m –Mv en de maximale ontgravingsdiepte (ca. 0,9 m –Mv). In het noordoosten bevinden deze zich tussen ongeveer 0,2 en 0,6 m –Mv.

Sporen, structuren en vondsten

8. *Zijn in het onderzoeksgebied archeologische vondsten, sporen en/of structuren aanwezig? Zo ja:*

a. *Wat is bij benadering de horizontale begrenzing, de ligging en de omvang van de vindplaats/ de archeologische resten?*

De ligging van de sporen zoals ze zijn aangetroffen staat weergegeven op figuur 7. De exacte horizontale begrenzing buiten de werkputten is niet bekend. Indien het inderdaad gaat om delen van de fundering van 19e eeuwse bebouwing dan zal de omvang samen vallen met de omvang van die betreffende gebouwen (figuur 2).

b. *Welke materiaalcategorieën zijn aanwezig? Wat is de vondstdichtheid/ruimtelijke verspreiding? Hoe is de conserveringsstoestand? Wat is de typologische datering?*

Bij het onderzoek zijn fragmenten aardewerk en –in mindere mate- bouwkeraamiek en dierlijk bot verzameld. Deze vondsten betreffen onder andere een kleine selectie van de hoeveelheid vondstmateriaal die bij het nalopen van het cunet voorafgaande aan het onderzoek (en van de stort na afloop van het onderzoek) verzameld is door de AWN en HG-HIA . Binnen dat vondstcomplex waren ook voorwerpen van metaal, kleipijpen en glas aanwezig. Het vondstmateriaal is goed geconserveerd en dateert over het algemeen uit de 17e en 18e eeuw. Voor de ruimtelijke spreiding van het vondstmateriaal dat bij het huidige onderzoek verzameld is, wordt verwezen naar figuur 10.

c. *Zijn archeologische grondsporen aanwezig? Zo ja, wat is hun aard, datering, diepteligging, kwaliteit (gaafheid en conservering) en ruimtelijke verspreiding?*

Het onderzoek heeft twee grondsporen opgeleverd, beiden funderingen van muren in respectievelijk het west- en oostprofiel van de ontgraving. Ze bevinden zich tussen ongeveer 0,3 en 0,5 m –Mv en zijn

ingegraven in de ophogingslagen dan wel liggen daar direct onder. De conservering van de sporen is goed. Voor wat betreft de gaafheid geldt dat de muren mogelijk binnen de werkputten al zijn aangetast bij de sloop van de voormalige bebouwing. Concrete aanwijzingen daarvoor ontbreken echter wel.

d. Is er sprake van concentraties van vondstmateriaal? Zo ja, beschrijf de horizontale en verticale spreiding van de vondsten en de mogelijke relatie met grondsporen.

Het vondstmateriaal is verspreid over het hele plangebied aangetroffen. Er is geen sprake van duidelijke concentraties in het vondstmateriaal in relatie met bijvoorbeeld grondsporen.

e. Wat is de functionele interpretatie van de aangetroffen vondsten, sporen en structuren? Is er, en zo ja welke, een relatie tussen de aangetroffen resten en de kaartbeelden?

Beide sporen betreffen funderingen van muren. Mogelijk zijn die muren een overblijfsel van 19e eeuwse bebouwing die op de kadastrale minuut staan afgebeeld. Het vondstmateriaal geeft geen aanwijzingen over een eventuele functionele interpretatie van de voormalige bebouwing, maar uit de Oorspronkelijke Aanwijzende Tafels bij de kadastrale minuut is bekend dat het om twee huisjes ging op het erf van een timmerman.

f. Kunnen de aangetroffen resten worden gerelateerd aan voorgangers van de huidige bebouwing? Zo ja, waaruit blijkt deze relatie?

Waarschijnlijk kunnen de beide muren gekoppeld worden aan de bebouwing die op de kadastrale minuut staat afgebeeld. Deze relatie blijkt hoofdzakelijk uit de projectie van de muurresten op de kadastrale minuut.

g. Wat is er op basis van historische bronnen reeds bekend over het perceel en de fasering van de aangetroffen en huidige bebouwing (voorgangers, genealogie, etc.)?

Hiervoor wordt verwezen naar het bureauonderzoek dat in een eerder stadium uitgevoerd is (Kroes, 2018: § 2.4). Het huidige onderzoek heft hierover geen aanvullende gegevens opgeleverd.

h. Zijn er vondsten, sporen of structuren aanwezig uit verschillende perioden? Zo ja, is er een relatie tussen deze verschillende fasen (continuïteit)?

Alle vondsten en sporen, uitgezonderd enkele fragmenten laatmiddeleeuws aardewerk, lijken in dezelfde periode te dateren, namelijk de 17^e en 18^e eeuw.

i. Wat is er te zeggen over de ruimtelijke indeling van de aangetroffen bebouwing? Welke conclusies kunnen hieraan worden verbonden? In hoeverre is sprake van een fasering?

Hierover kunnen geen uitspraken worden gedaan.

- j. Zijn er sporen van tuin-/erfinrichting? Zo ja, is sprake van een fasering? In hoeverre kunnen de sporen worden gekoppeld aan eventuele bebouwing?*

Dergelijke sporen zijn niet aangetroffen.

- k. Kan op basis van het onderzoek de naamgeving van de straat (Smidshoef) nader worden verklaard? Zijn er bijvoorbeeld aanwijzingen dat er een smid was gevestigd in het pand? Hebben op het terrein ambachtelijke activiteiten plaatsgevonden? Zo ja, welke activiteiten en kunnen deze in verband gebracht worden met een smid of smederij?*

Deze vraag kan op basis van het onderzoek niet beantwoord worden.

- l. Wat is de relatie tussen de vindplaats en andere archeologische waarnemingen in de omgeving?*

Omdat de aard van de vindplaats niet geheel duidelijk is, kan deze vraag niet met zekerheid beantwoord worden. Indien het inderdaad gaat om resten van 19^e eeuwse bebouwing dan hebben die een relatie met overige resten uit de Nieuwe tijd. Overigens zijn in de directe omgeving nog weinig archeologische resten aangetroffen bij eerder onderzoek (Kroes, 2018: § 2.3), uitgezonderd het kasteelterrein ten noorden. Dit terrein is echter enkele eeuwen ouder dan de muurresten in het plangebied.

- m. Is er sprake van een behoudenswaardige vindplaats?*

Op basis van de conservering van het vondstmateriaal en de muurresten, kan worden gesteld dat sprake is van een behoudenswaardige vindplaats. Deze is binnen de contouren van de funderingslevens volledig opgegraven.

Indien er geen archeologische vondsten worden gedaan

- 9. Is er een verklaring voor het ontbreken van archeologische resten in het plangebied?*

Niet van toepassing. Er zijn wél archeologische resten aanwezig.

4 Conclusie

Het onderzoek heeft een tweetal sporen opgeleverd, die waarschijnlijk beschouwd kunnen worden als resten van de fundering van 19^e eeuwse bebouwing die op de kadastrale minuut staat afgebeeld. Deze funderingen bevinden zich in of direct onder ophogingslagen waarin vondstmateriaal aanwezig is dat dateert vanaf de 17e tot 19e eeuw.

In de natuurlijke lagen die onder de ophoging aanwezig zijn (maar slechts in een deel van het plangebied werden bereikt) is een fragment aardewerk uit de late middeleeuwen gevonden. Deze ene scherf is mogelijk een aanwijzing dat ook laatmiddeleeuwse resten aanwezig zijn in (de omgeving van) het plangebied. Al moet gezegd worden dat één scherf daarvoor wel en erg summiere aanwijzing is. Direct ten noorden bevindt zich echter wel een kasteelterrein uit die periode.

Literatuur

- Bartels, M.**, 1999. Steden in scherven: vondsten uit beerputten in Deventer, Dordrecht, Nijmegen en Tiel (1250-1900). Zwolle/Amersfoort.
- Briels, I.R.P.M.**, 2019. Programma van Eisen Plangebied Smidshoef 24 - 30 te Hendrik-Ido-Ambacht Gemeente Hendrik-Ido-Ambacht Archeologische opgraving Variant archeologische begeleiding. RAAP-programma van eisen 2100. Weesp.
- Klaus, N.J.L.R.**, 2019. Archeologisch (veld)onderzoek Smidshoef 26-28 Hendrik-Ido-Ambacht (achter den Brommert). Intern veldwerkverslag AWN Lek- en Merwestreek
- Kroes, R.A.C.**, 2018. Plangebied Smidshoef 24, 26, 28 en 30 te Hendrik-Ido-Ambacht, gemeente Hendrik-Ido-Ambacht; archeologisch vooronderzoek: een bureauonderzoek. RAAP-rapport 3524. Weesp.
- Meulen, J. van der**, 2003: Goudse pijpenmakers en hun merken. Pijpelogische kring Nederland, Leiden
- Sarfati, H.**, 2007. Archeologie van een deltastad: opgravingen in de binnenstad van Dordrecht. Matrijs, Utrecht

Overzicht van figuren, tabellen, bijlagen en appendices

Figuren:

Figuur 1. De ligging van het plangebied (rood). Inzet: ligging in Nederland (ster).	5
Figuur 2. Ligging van het plangebied (rood, inclusief Den Brommert waar geen archeologische begeleiding plaatsvond) en het archeologische monument (paars) op de kadastrale minuut uit circa 1832. Het gebied ten noorden van het plangebied is niet afgebeeld op het betreffende minuutplan. Vandaar dat bijvoorbeeld het restant van de gracht van het binnen het AMK-terrein aanwezige voormalige Huis Bouquet dat tegenwoordig nog zichtbaar is, niet is afgebeeld.	8
Figuur 3. Overzicht van het plangebied na de sloop van de bovenbouw en vloer en van de vakverdeling uit het onderzoek door de HG-HIA en AWN (foto: N. Klaus, AWN Lek- en Merwestreek).	9
Figuur 4. Impressie van de werkzaamheden en het onderzoek.	11
Figuur 5. Overzicht van de werkputten (rood met blauw nummer) en de locatie van de gedocumenteerde profielen (groene vierkanten).	12
Figuur 6. De bodemopbouw in het grootste deel van het plangebied: recent zand op puinhoudende ophogingslagen en natuurlijke afzettingen.	16
Figuur 7. Allesporenkaart geprojecteerd op de kadastrale minuut uit het eerste kwart van de 19 ^e eeuw.	17
Figuur 8. Muur S1 in het westprofiel van de ontgraving.	18
Figuur 9. Muur S2 in het oostprofiel van de ontgraving.	19
Figuur 10. Verspreidingskaart vondsten (uitgezonderd de vooraf door AWN en HG-HIA verzamelde vondsten).	21

Tabellen:

Tabel 1. Administratieve gegevens.	6
Tabel 2. Aantal vondsten per vondstcategorie.	20
Tabel 3. Overzicht van de aantallen vondsten per materiaalcategorie.	22
Tabel 4. Aantal fragmenten per aardewerktype	22

Bijlagen:

Bijlage 1. Tijdschaal.	
Bijlage 2. Sporenlijst	
Bijlage 3. Vondstenlijst	
Bijlage 4. Determinatielijst aardewerk	
Bijlage 5. Rapportage onderzoek AWN (Klaus, 2019)	

Bijlage 1. Tijdschaal.

Archeologische perioden			
Tijdperk		Datering	
Recente tijd			
Nieuwe tijd	C	1945	
	B	1850	
	A	1650	
Middeleeuwen	Laat B	1500	
	Laat A	1250	
	Vroeg	D: Ottoonse tijd	1050
		C: Karolingische tijd	900
		B: Merovingische tijd	725
		A: Volksverhuizingstijd	525
		450	
Romeinse tijd	Laat	270	
	Midden	70 na Chr.	
	Vroeg	15 voor Chr.	
Prehistorie	IJzertijd	Laat	250
		Midden	500
		Vroeg	800
	Bronstijd	Laat	1100
		Midden	1800
		Vroeg	2000
	Neolithicum (Nieuwe Steentijd)	Laat	2850
		Midden	4200
		Vroeg	4900/5300
	Mesolithicum (Midden Steentijd)	Laat	6450
		Midden	8640
		Vroeg	9700
	Paleolithicum (Oude Steentijd)	Laat	12.500
		Jong B	16.000
		Jong A	35.000
Midden		250.000	
Oud			

tabel1_standaard_Archeologisch_RAAP_2014

Bijlage 2. Sporenlijst

spoor	put	vlak	vorm	Interpretatie	interpretatie_specifiek	vulling	textuur	mediaan	hums	Kleur	ijzer/mangaan	puin	soort puin	opmerking
1	1	1	NVT	muur	-	0	muur	-	-	niet van toepassing	-	-	-	in noordwand put1
1	1	1	NVT	muur	-	1	Zand	MF	-	niet van toepassing	-	-	-	insteek
2	4	1	lin	muur	muursteen	0	muur	-	-	niet van toepassing	-	-	-	-
998	7	0	-	vervallen	-	0	-	-	-	-	-	-	-	niet begeleid
999	7	0	-	vlak	-	0	-	-	-	-	-	-	-	niet opgegraven
1000	1	1	lin	laag	bouwvoor, recent	0	zand zwak siltig	-	-	grijs	-	-	-	bouwzand
2000	1	1	lin	laag	ophogingslaag	0	klei sterk zandig	-	-	donkerbruingrijs	-	veel middelgrof puin	rood baksteen	ophooglaag,tegels + dordtse steen
2500	2	102	lin	laag	ophogingslaag	0	klei matig zandig	-	hb2	lichtbruin	-	veel fijn puin	rood baksteen	-
3000	2	1	lin	laag	natuurlijke laag	0	klei sterk siltig	-	hb2	donkergrijs	-	afwezig	-	reductielaag
3000	2	1	lin	laag	natuurlijke laag	1	klei sterk siltig	-	-	grijsbruin	FM9	afwezig	-	oxidatielaag

Bijlage 3. Vondstenlijst

Vondst	spoor	vulling	verzamelwijze	opmerking	materiaal_algemeen	materiaal-specifiek	aantal	gewicht
1	2000	0	machinaal aanleggen vlak of verdiepen	-	keramiek	bouwmetaal	3	4100
2	2000	0	machinaal aanleggen vlak of verdiepen	-	keramiek	gebruiks aardewerk	4	30
3	1	0	couperen	-	keramiek	bouwmetaal	3	988
4	2000	0	machinaal aanleggen vlak of verdiepen	uit put 2	keramiek	bouwmetaal	1	720
5	3000	0	handmatig schaven	-	keramiek	gebruiks aardewerk	1	10
6	2500	0	handmatig schaven	uit profiel 3	keramiek	gebruiks aardewerk	1	16
7	2000	0	machinaal aanleggen vlak of verdiepen	-	keramiek	gebruiks aardewerk	2	47
8	3000	0	handmatig schaven	-	keramiek	gebruiks aardewerk	4	24
9	3000	0	handmatig schaven	-	keramiek	gebruiks aardewerk	9	106
10	2	0	prof	-	keramiek	bouwmetaal	2	950
11	1000	0	losse vondst	uit 1980 sleuf	keramiek	gebruiks aardewerk	10	1522
12	1000	0	losse vondst	vlak 0, door AWN geraapt	keramiek	gebruiks aardewerk	9	200
13	3000	0	handmatig schaven	-	bot	dierlijk	1	5
14	3000	0	machinaal schaven	-	bot	dierlijk	1	21
15	2000	0	machinaal aanleggen vlak of verdiepen	-	keramiek	pijpaarde	2	15
16	1	1	couperen	-	keramiek	pijpaarde	1	4
17	1	1	couperen	-	keramiek	gebruiks aardewerk	1	1

Bijlage 4. Determinatielijst aardewerk

Vondst	Materiaal	materiaal_algemeen	materiaal-specifiek	totaal aantal	Totaal gewicht	datering_begin	datering_eind	datering_afslot_begin	lout_eind	Opmerking 1	onder nr.	Type	aantal	gewicht	aantal individuen	randtype	magering	wanddikte	oppervlaktebehandeling	versiering	opmerking 2
1	KER	Baksteen	-	2	17 21	NT M	NT M	0	0	-	0	COM- PLEET	2	17 21	2	-	-	-	-	-	formaat: 18x9x4 cm
1	KER	Tegel	plavuis/vloertegel, geglazuurd	1	23 85	NT M	NTL	0	0	-	0	COM- PLEET	1	23 85	1	-	-	-	GLA- ZUUR	-	afm: 22x22x2 cm
2	KER	Majolica:lood- en tingegla- zuurd	-	2	8	NT M	NT M	0	0	-	0	WAND	2	8	2	-	-	-	GLA- ZUUR	-	-
2	KER	Roodbakkend geglazuurd aardewerk	-	2	19	NT M	NTL	0	0	-	0	WAND	2	19	2	-	-	-	GLA- ZUUR	-	volledig geglazuurd
3	KER	Baksteen	-	1	80 6	NT M	NT M	0	0	-	0	COM- PLEET	1	80 6	1	-	-	-	-	-	formaat: 17.5x7.5x4 cm
3	KER	Baksteen	-	1	13 8	-	-	0	0	-	0	WAND	1	13 8	1	-	-	-	-	-	-
3	KER	Tegel	plavuis/vloertegel, ongeglazuurd	1	44	-	-	0	0	-	0	WAND	1	44	1	-	-	-	-	-	-
4	KER	Baksteen	-	1	72 1	NT V	NT M	16 00	0	gele ijsselsteen	0	COM- PLEET	1	72 1	1	-	-	-	-	-	formaat: 14.5x6.5x3 cm
5	KER	Steengoed geglazuurd	-	1	11	NT V	NT M	0	0	RAEREN	0	RAND	1	11	1	-	-	-	GLA- ZUUR	-	-
6	KER	Grijsbakkend gedraaid aardewerk	-	1	16	ME LB	ME LB	0	0	-	0	WAND	1	16	1	-	-	-	-	-	-
7	KER	Majolica:bord/schotel	-	1	41	NT M	NT M	0	0	-	0	RAND	1	41	1	-	-	-	-	-	-
7	KER	Roodbakkend gegla- zuurd:bord/schotel	ringeloorversierd	1	55	NT V	NT M	0	0	-	0	RAND	1	55	1	-	-	-	GLA- ZUUR	-	alleen binnenzijde geglazuurd, buiten- zijde enkele spatzen
8	KER	Baksteen	-	2	18	-	-	0	0	-	0	WAND	2	18	1	-	-	-	-	-	-
8	KER	Roodbakkend geglazuurd aardewerk	-	2	6	NT M	NT M	0	0	-	0	WAND	1	3	1	-	-	-	GLA- ZUUR	-	-
8	KER	Roodbakkend geglazuurd aardewerk	-	2	6	NT M	NT M	0	0	-	1	RAND	1	3	1	-	-	-	GLA- ZUUR	-	-
9	KER	Fayence:bord/schotel	-	1	5	NT M	NT M	0	0	-	0	RAND	1	5	1	-	-	-	GLA- ZUUR	-	-
9	KER	Pijp/pijpekop/pijpesteel	-	1	5	-	-	0	0	overgang steel naar ketel	0	WAND	1	5	1	-	-	-	-	-	WD en GG op zijkant steel
9	KER	Roodbakkend geglazuurd aardewerk	-	7	93	NT M	NT M	0	0	-	0	WAND	2	43	2	-	-	-	-	-	alleen binnenzijde geglazuurd
9	KER	Roodbakkend geglazuurd aardewerk	-	7	93	NT M	NT M	0	0	-	1	WAND	2	20	2	-	-	-	GLA- ZUUR	-	volledig geglazuurd
9	KER	Roodbakkend geglazuurd aardewerk	-	7	93	NT M	NT M	0	0	-	2	RAND	1	12	1	-	-	-	GLA- ZUUR	-	volledig geglazuurd
9	KER	Roodbakkend geglazuurd aardewerk	-	7	93	NT M	NT M	0	0	-	3	WAND	1	6	1	-	-	-	GLA- ZUUR	groene binnenzijde	volledig geglazuurd
9	KER	Roodbakkend geglazuurd aardewerk	-	7	93	NT M	NT M	0	0	-	4	WAND	1	12	1	-	-	-	-	-	binnenzijde geglazuurd, bakpan?
10	KER	Baksteen	-	2	95 1	-	-	0	0	-	0	RAND	1	50 2	1	-	-	-	-	-	oranje, ?x8x4 cm
10	KER	Baksteen	-	2	95	-	-	0	0	-	1	RAND	1	44	1	-	-	-	-	-	appelbloesem, ?x8.5x4

Bijlage 5. Rapportage onderzoek AWN (Klaus, 2019)



Archeologisch (veld)onderzoek Smidshoef 26-28 Hendrik-Ido-Ambacht (achter Den Brommert)

*dinsdag 11 tot en met vrijdag 14 juni
dinsdag 25 juni, vrijdag 28 juni
en juli 2019*



- Niekky Klaus -



Aanleiding

Achter het 18^e-eeuws pand Den Brommert van Historisch Genootschap Hendrik-Ido-Ambacht wordt in 2019 een nieuwe expositieruimte gebouwd. De locatie is van archeologisch hoge waarde. Op steenworp afstand staat de 14^e-eeuwse Dorpskerk en hebben twee, wellicht drie, ‘adellijke huizen’ gestaan. Twee huizen werden (van) Bou(c)quet genoemd, het eerste huis zou in 1572 door Spaanse troepen zijn verwoest. In de nabijheid kan ook de mysterieuze woontoren Wittenstein of Wittensteen hebben gestaan, waar (de vader van) Henrik Yen, [met broer Schildman genoemd in 1311](#), zou hebben gewoond. (Zie ook de kaart [Archeologie in Nederland](#).) Voor zover van belang: zowel kerk als ‘kastelen’ stonden in het oorspronkelijk Hendrik-Ido-Ambacht, Den Brommert en de onderzoekslocatie in de voormalige gemeente Sandelingen-Ambacht.

Onderzoek

De oude expositieruimte, bestaand uit oorspronkelijk twee huizen, is in mei 2019 gesloopt. Daarbij is ook een kleine kelder/verdiepte opslagruimte verwijderd, waarvan functie, bouwperiode en dergelijke dus niet meer te achterhalen zijn. Op genoemde locatie verrichte ik als vrijwilliger en lid van AWN Leek- en Merwestreek op dinsdag 11, woensdag 12 en voor een klein

deel donderdag 13 juni archeologisch onderzoek. Dinsdag 11 mei deed Alie Tas, voorzitter van het Genootschap, mee aan het archeologische veldonderzoek. Daarmee bedoel ik dat het aanwezig terrein (wat enkele decimeters dieper lag dan straatniveau) tot een diepte van ongeveer 10 cm. is onderzocht. Aan de zuidzijde van het terreintje zou een grotere kelder moeten liggen. Ook die is buiten onze verkenning gebleven.



bron: Apple Kaarten, bewerkt door Nieky.

Door miscommunicatie was [archeologisch adviesbureau RAAP](#) niet direct betrokken bij het veldonderzoek. Wel werd het bureau op de hoogte gehouden van onze vorderingen. Twee andere AWN'ers die mee zouden doen aan het onderzoek, konden dat door omstandigheden niet.



↑ Landkaart Jan Potter, 1584. De pijl wijst naar de locatie waar later (1777) Den Brommert gebouwd werd.

← Het eerste huis Bou(c)quet, zoals Schoemaker opnam in zijn atlas (1735). De linkertoren lijkt 14^e eeuws te zijn. Misschien Wittensteen?

→ De laagbouw is de expositieruimte achter Den Brommert en gesloopt in mei 2019 om plaats te maken voor een moderne expositieruimte.
foto: 22 februari 2019



← Het onderzoeksterrein ligt achter Den Brommert. Bij de voorzijde van dat pand ligt (een deel van) de gracht van het verdwenen Huis Boucquet en voorganger(s).

↓ De onderzoekslocatie na sloop van de expositieruimte.
foto: 27 mei 2019



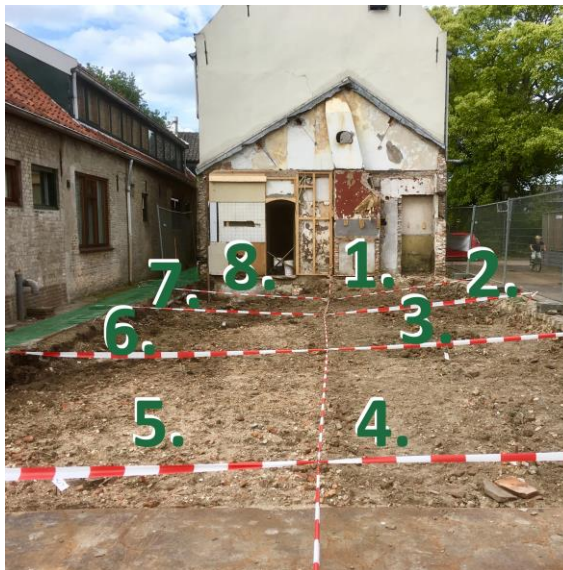
Dinsdag 11 tot en met vrijdag 14 juni 2019

Aanpak

Op dinsdag deelden we het te-onderzoeken terrein in 8 stukken en nummerden we het van 1 tot en met 8. Die dag hebben we de 4 oostelijke delen (1 t/m 4) onderzocht, dus die aan de straatzijde. Woensdag regende het vrijwel de gehele dag, waardoor het vrijwel onmogelijk was om de westelijke vlakken te onderzoeken. Donderdag was het beter weer, maar werd ik verrast door de komst van een lading zand. De vlakverdeling werd verwijderd voor ik die kon inmeten. Een precieze positionering van de vlakverdeling is er dus niet. Dat geldt ook voor de diepte.

Gift van buurman

Met name op dinsdag was er enige aanloop van nieuwsgierigen, waaronder die van de buurman. Die overhandigde ons een emmer vol materiaal dat hij in 1980 aantrof bij het leggen van een riool in de gang tussen zijn pand en de onderzoekslocatie. Daarbij is dieper gegraven dan wij in ons onderzoek deden en dat lijkt mij ook te zien aan de vondsten die hij aantrof. Die zijn naar mijn idee voor een groot deel ouder dan die wij vonden.



↑ Vlakverdeling van het terrein.



↓ Groen omkaderd het 'keldertje', verwijderd voor aanvang archeologisch onderzoek.

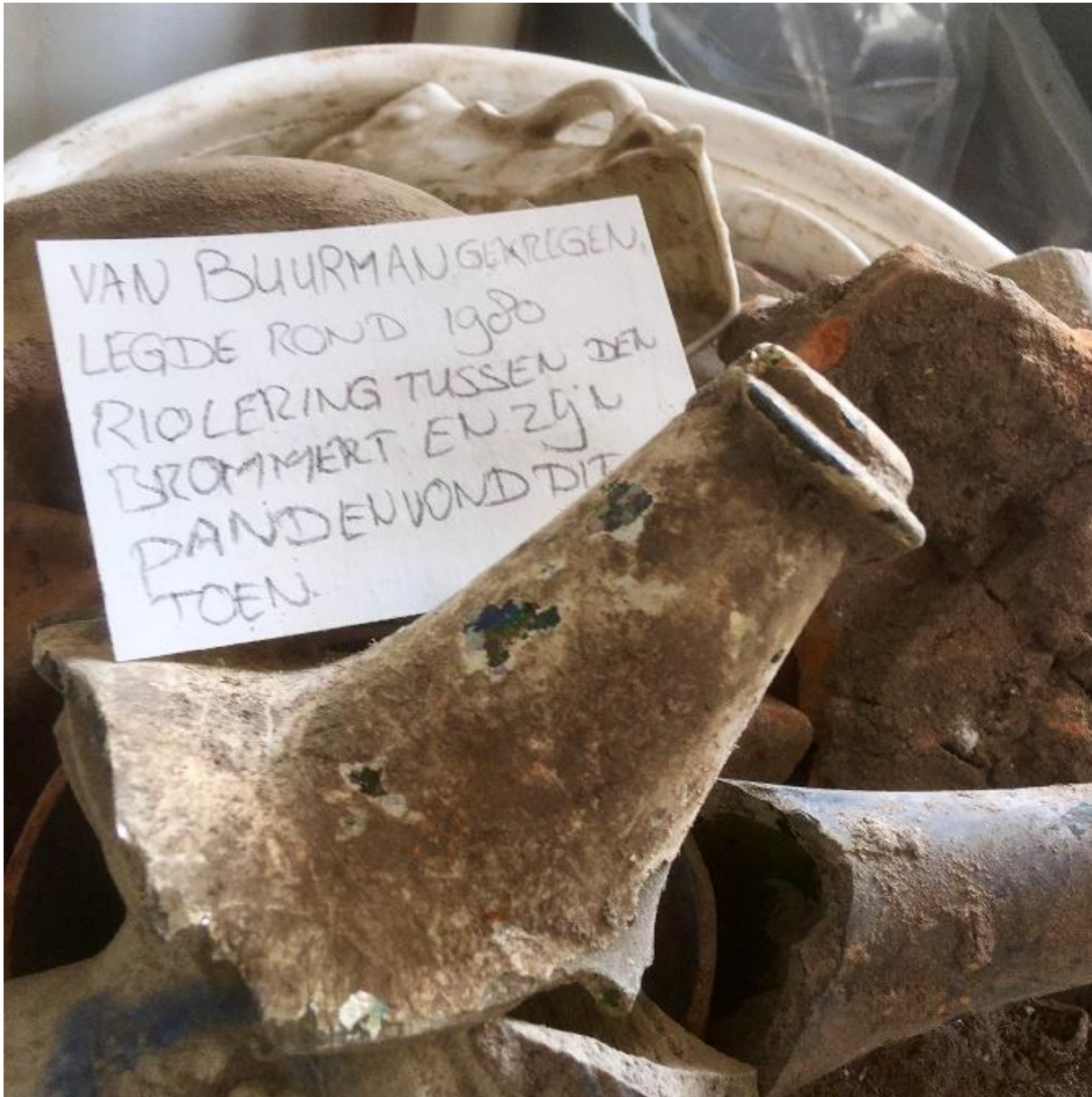


← Door hevige regenval woensdag 12 juni en tijdsgebrek is vlak 8 slechts zeer oppervlakkig onderzocht.

Dinsdag 11 tot en met vrijdag 14 juni 2019

Notering

Een groot deel van de woensdag en donderdag besteedde ik aan het wassen, categoriseren en fotograferen van de vondsten, per dag en per vlak. Vrijdagmiddag heb ik het werk afgerond. De vondsten lagen in 3 dozen in Den Brommert om ter plekke onderzocht te worden door RAAP. Met RAAP is afgesproken dat de vondsten die voor hen niet van belang zijn, in bezit blijven van Historisch Genootschap Hendrik-Ido-Ambacht. Nadat RAAP die schifting had gemaakt, zijn de vondsten nog enige weken te zien geweest voor passerend publiek. Daarna heb ik ze meegenomen om ze extra te wassen, te fotograferen en te categoriseren.



↑ De emmer met vondsten die we van de buurman kregen.

→ Het storten van zand op het terrein, eerder dan verwacht.

→→ De vondsten werden enige tijd ten toon gesteld in de voormalige winkel in Den Brommert.



Dinsdag 25 juni 2019

RAAP

Twee archeologen van RAAP, Roos de Leeuwe en Annabel de Gast, begeleiden vandaag het graven van de funderings sleuven door de aannemer. Dat betekent voornamelijk beoordelen wat aan het licht komt bij het graven van de sleuven. Waarschijnlijk doordat die grotendeels in het eerder opgebracht zand worden gegraven en niet, zoals ik verwachtte, véél dieper door en onder de puinlaag, blijven het aantal en soort vondsten achter bij mijn verwachtingen. Er worden onder andere drie bakstenen in formatie gevonden. Omdat er voor mij niet veel te doen is, besteed ik mijn tijd aan het behangvrij maken van de schouw in Den Brommert en kijk ik af en toe 'in het veld'. (Ook dit kan een verklaring zijn voor de naar mijn idee weinige vondsten.)

Vondsten

Zoals afgesproken neemt Roos enkele eerder verzamelde vondsten mee. Die worden onderzocht en dus ook opgenomen in het officieel rapport dat over het archeologisch onderzoek aan Smidshoef verschijnt. Daarna gaan ze het Provinciaal Depot in, zodat ze verder onderzocht kunnen worden door wetenschappers en uitgeleend kunnen worden aan musea en dergelijke. Verder is nu bekend wat voor soort vondsten op deze en naastgelegen locaties verwacht kunnen worden. Dat is weer van belang voor eventueel toekomstig archeologisch onderzoek in de buurt.

Dinsdag 25 juni 2019

Middeleeuwen

Later zegt Roos dat ze verwacht dat de Middeleeuwse vondsten dieper in de grond liggen. Waar ze eerder dacht op onaan-geroerde rivierklei te stuiten, stelt zij daarin toch ook vondsten te doen. De klei is dus waarschijnlijk een ophoging. Die blijft op dit moment buiten ons bereik. De gedachte in de archeologie is immers: "Het ligt al eeuwen in de grond en daar ligt het goed, laat het daar dus vooral liggen." Daarnaast zou 'nodeloos' verder graven de kosten voor het Historisch Genootschap doen toenemen. Mede om diezelfde reden besluiten Roos en Annabel, in overleg met Jenny van Boxel van gemeente Hendrik-Ido-Ambacht, het graven van de overige sleuven niet archeologisch te begeleiden.

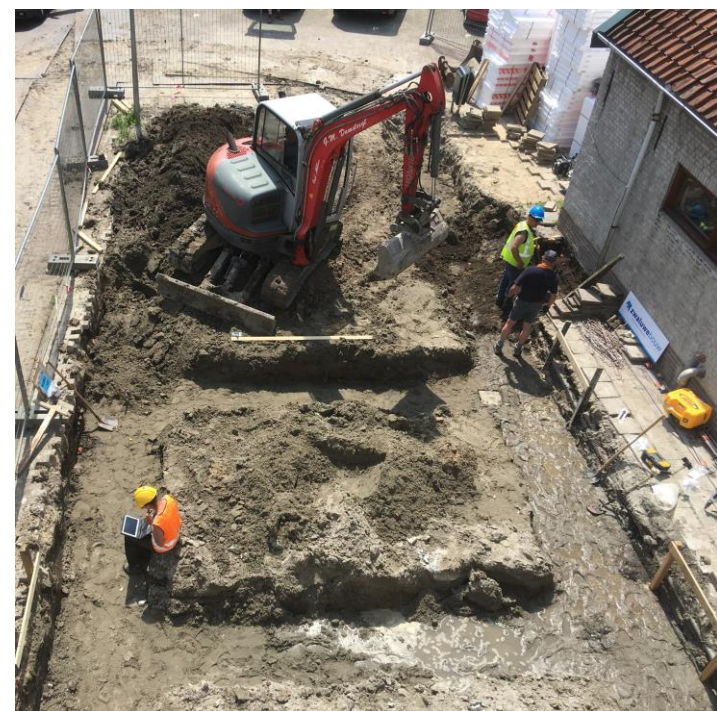
→ Scherven verschijnen bij het graven van de funderingen.



Dinsdag 25 juni 2019

Toekomst?

Ongetwijfeld is de techniek over enige tientallen jaren zover gevorderd, dat de objecten in de grond in kaart gebracht kunnen worden zonder ze bloot te hoeven leggen en dus te verstoren. Daarmee kunnen we de zo belangrijke vondstcontext intact houden en worden objecten niet direct meer ook een archeologisch object, wat nu wel het geval is: als we als archeoloog een scherf van een pot vinden, is het direct meer dan een scherf van een pot. Mocht de nieuwbouw over tientallen jaren of meer vervangen moeten worden door nieuwbouw waarvan de funde-



ringen dieper de grond in moeten, dan is er gerede kans op Middeleeuwse vondsten. Ook door nu niet te diep te graven op zoek naar oudere vondsten, biedt het Historisch Genootschap dus een toekomst voor Ambachts verleden.

← Het terrein gezien vanuit Den Brommert.

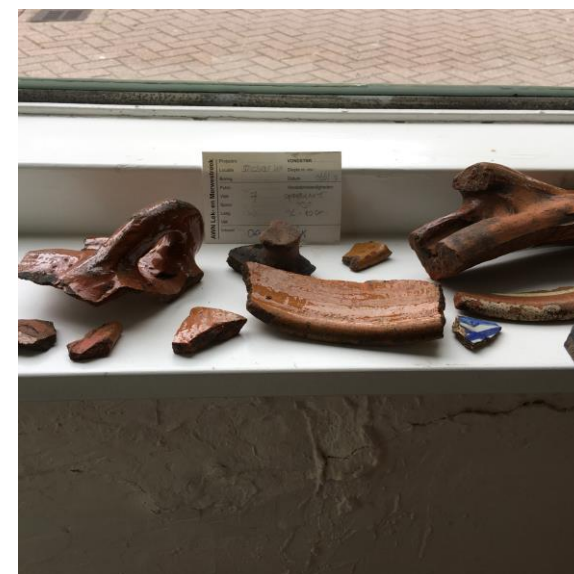
Dinsdag 25 juni 2019



← Drie 'Dordtse stenen' in verband (in een rij).

↓ ← Intekenen van de stenen door een archeoloog van RAAP.

↓ Tijdens het behandelen van de eerdere vondsten door AWN Lek- en Merwestreek zijn die zichtbaar voor passerend publiek.



Vrijdag 28 juni en maandag 1 juli 2019

Stort

De weggegraven grond wordt tijdelijk opgeslagen bij aannemer Rijdsijk. Op advies AWN-bestuurslid Cor Westra vragen we toestemming om de afgegraven grond te onderzoeken. Die krijgen we, tot dinsdag 2 juli. Ik heb alleen de mogelijkheid om de grond te onderzoeken op vrijdag 28 juni en maandag 1 juli. Vrijdagochtend zoekt een mede-AWN'er met een metaaldetector door de grote bergen afgegraven grond. De bovenlaag van de stort is door de hoge temperaturen in de voorgaande dag als gebakken klei: keihard. Aan het eind van de ochtend verspreidt Rijdsijk de grond zodat het zoeken wat gemakkelijker wordt. Aan het eind van de ochtend vertrekt de metaaldetector. Hij neemt vondsten van metaal mee, waaronder een munt en een metalen knoop. Deze dag zoekt ook voorzitter van Historisch Genootschap Hendrik-Ido-Ambacht Alie Tas mee. We graven een smalle gang in de breedte door de stort en verzamelen daarbij vrijwel alle vondsten die we tegenkwamen. Maandag 1 juli ga ik op dezelfde manier te werk, nu een geul over vrijwel de gehele lengte. Daarmee hebben we een dwars- en lengte-doorsnede van de stort gemaakt. Ook de oppervlakte hebben we onderzocht, eerder met de metaal-detector en later met het blote oog. Hoewel een zeer groot deel van de gestorte grond dus ononderzocht blijft, meen ik dat de vondsten uit de onderzochte grond een goed beeld geven van de gehele hoeveelheid.

Vrijdag 28 juni en maandag 1 juli 2019



↑ De stort bij aannemer Rijdsijk.

↓ Doorgravingen van de gestorte grond.



↑ AWN'er in actie met metaaldetector.

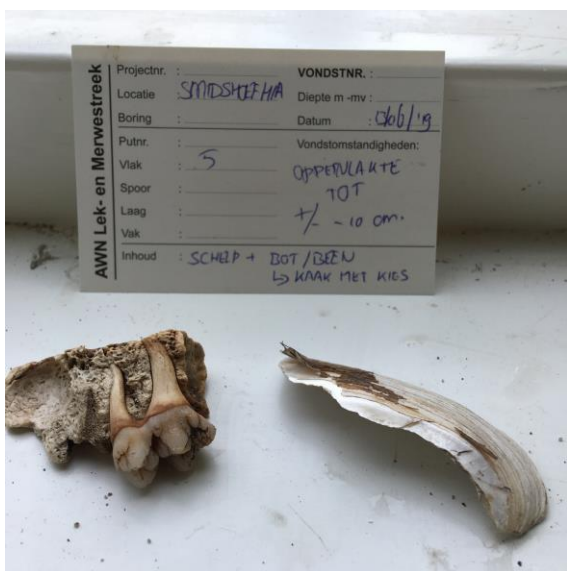
↓ Openbreken van de keiharde klompen klei levert regelmatig vondsten op, zo toont Alie Tas hier.



juli 2019

Wassen en fotograferen

De verzamelde voorwerpen was ik thuis, daarna fotografeer ik ze met vondstenkaartje erbij. Uitdaging daarin is dat een groot aantal vondstenkaartjes in het vondstenzakje door vocht aangetast zijn. Ik heb na het wassen de vondsten zo veel mogelijk gedroogd, maar kan niet garanderen dat de kaartjes en in sommige gevallen de vondsten niet verder aangetast worden. Het merendeel van de vondsten heb ik (letterlijk) langs de meetlat gelegd, zodat te zien is hoe groot de vondsten zijn. Wel moet rekening gehouden worden met de groothoeklens op de camera. Vondsten die ik extra bijzonder vond, heb ik ook los gefotografeerd. Alle vondsten zijn als foto in dit verslagje opgenomen.

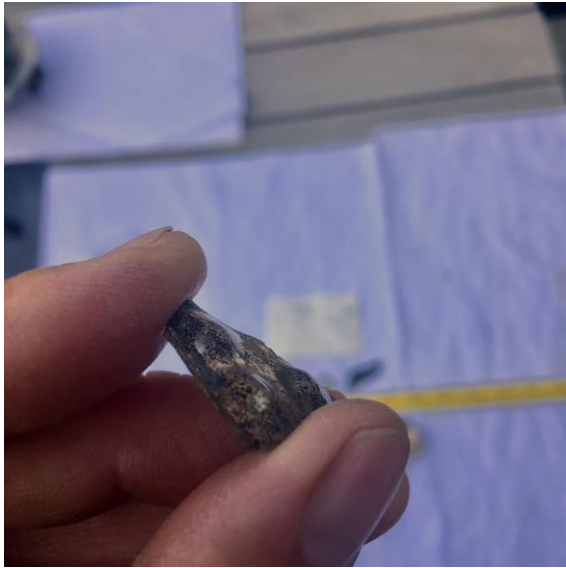


juli 2019



De eerste behandeling van de vondsten werd in Den Brommert gedaan, zoveel mogelijk in het zicht van passerend publiek.

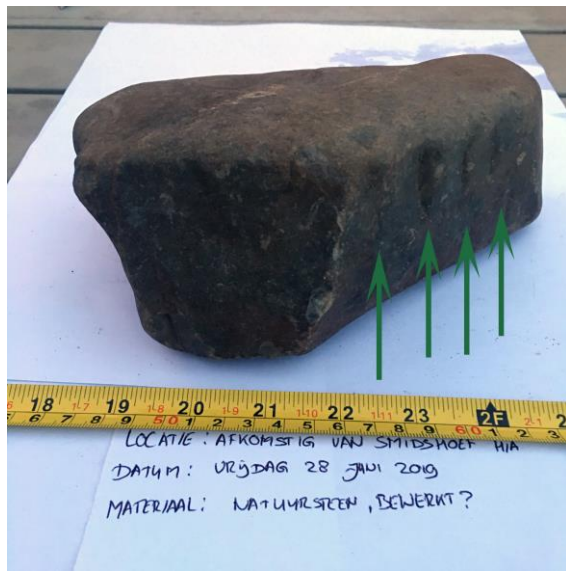
juli 2019 - losse vondsten



juli 2019 - losse vondsten



juli 2019 - losse vondsten



↑ Een van de -wat mij betreft- meest bijzondere vondsten: een bewerkt stuk natuursteen. Aan een zijde lijkt mij een roestafdruk van een haak of iets dergelijks zien, aan een andere zijde zijn de houwsporen te zien. Omdat de vondst uit de stort aan het licht kwam, zijn exacte vondstplaats en -context niet bekend.



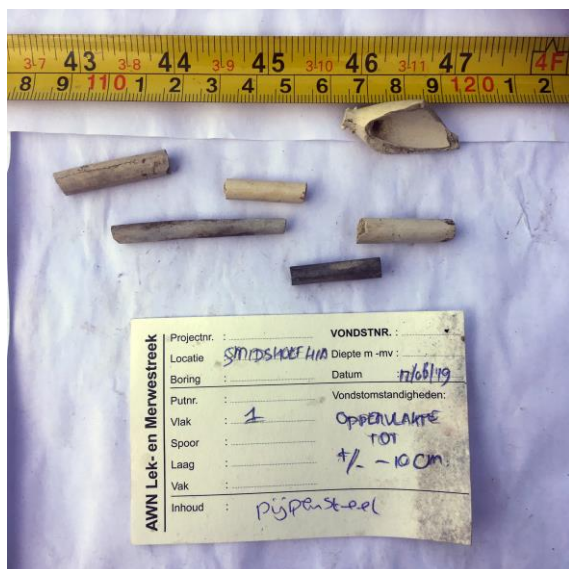
juli 2019 - vondsten uit vlak 1



juli 2019 - vondsten uit vlak 1



juli 2019 - vondsten uit vlak 2



juli 2019 - vondsten uit vlak 2



juli 2019 - vondsten uit vlak 2



juli 2019 - vondsten uit vlak 2



juli 2019 - vondsten uit vlak 2



juli 2019 - vondsten uit vlak 3



juli 2019 - vondsten uit vlak 3



juli 2019 - vondsten uit vlak 3



juli 2019 - vondsten uit vlak 3



juli 2019 - vondsten uit vlak 3



juli 2019 - vondsten uit vlak 4



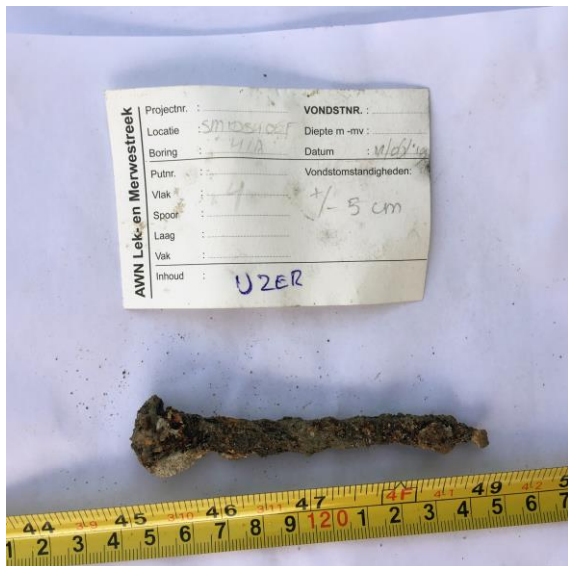
juli 2019 - vondsten uit vlak 4



juli 2019 - vondsten uit vlak 4



juli 2019 - vondsten uit vlak 4



juli 2019 - vondsten uit vlak 4



↓ juli 2019 - vondsten uit vlak 5



juli 2019 - vondsten uit vlak 5



juli 2019 - vondsten uit vlak 5



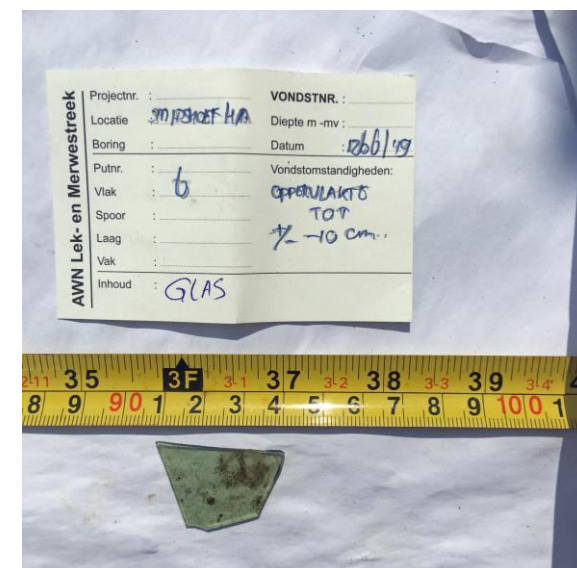
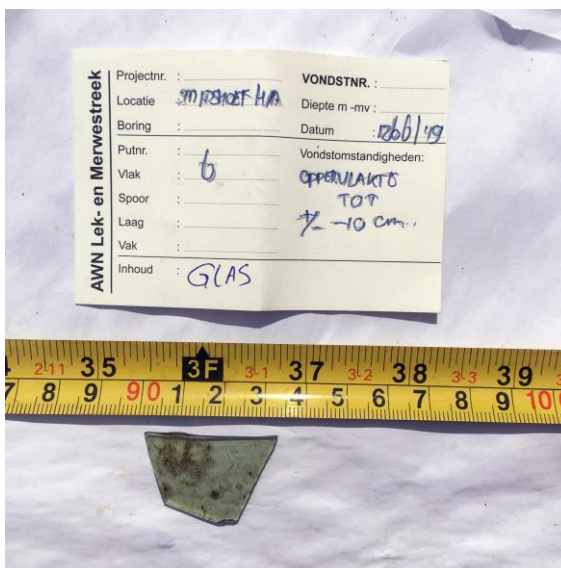
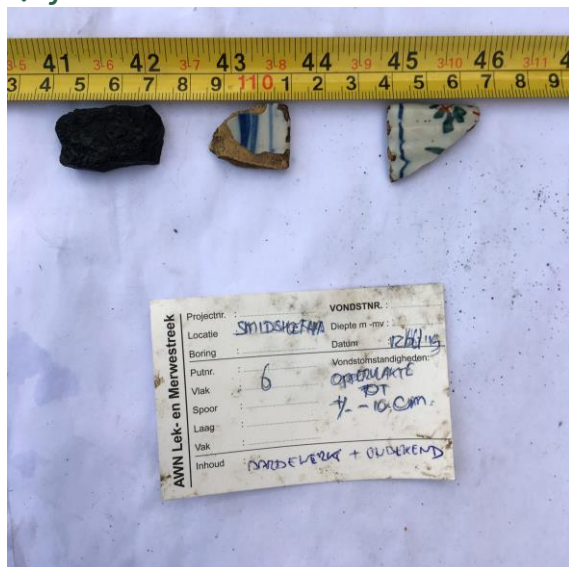
juli 2019 - vondsten uit vlak 5



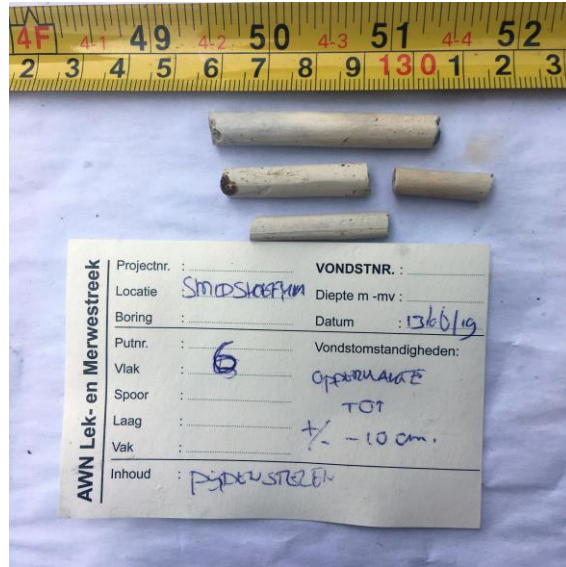
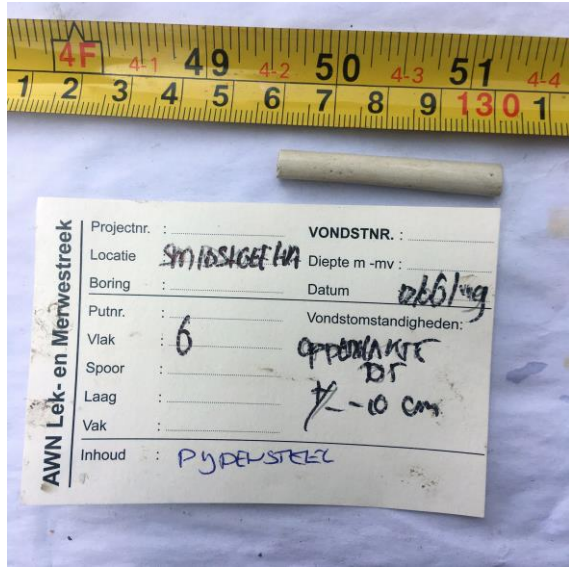
juli 2019 - vondsten uit vlak 6



↓ juli 2019 - vondsten uit vlak 6



juli 2019 - vondsten uit vlak 6



juli 2019 - vondsten uit vlak 7



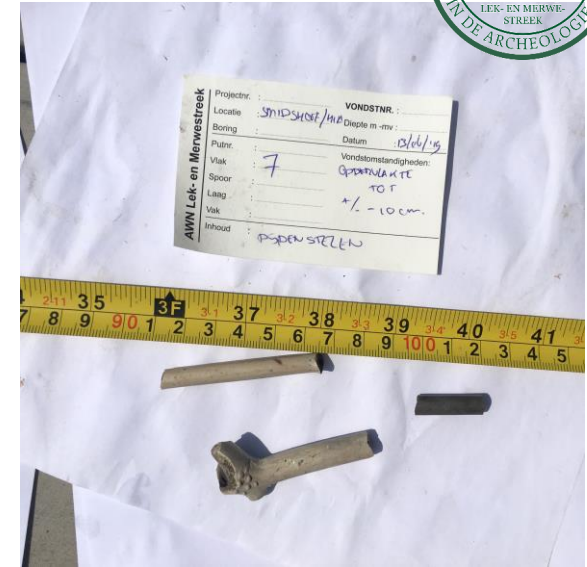
↓ juli 2019 - vondsten uit vlak 7



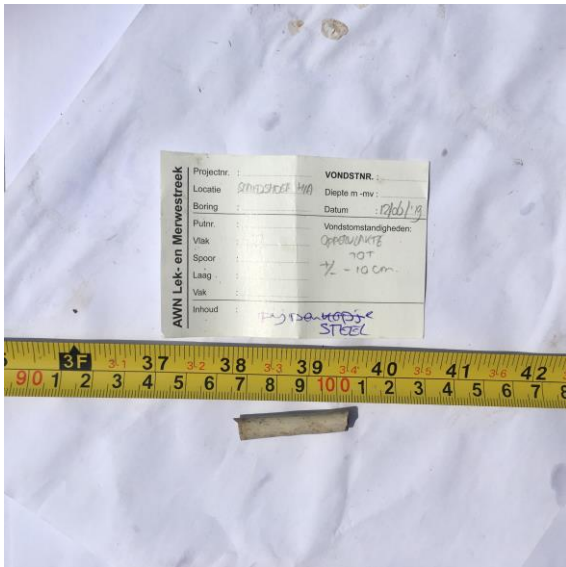
juli 2019 - vondsten uit vlak 7



juli 2019 - vondsten uit vlak 7



↓ juli 2019 - vondsten uit vlak 8



'1980' Uit de gang tussen Smidshoef 26-28 en Dorpsstraat 82



'1980' Uit de gang tussen Smidshoef 26-28 en Dorpsstraat 82



'1980' Uit de gang tussen Smidshoef 26-28 en Dorpsstraat 82



'1980' Uit de gang tussen Smidshoef 26-28 en Dorpsstraat 82



juli 2019 - uit de afgegraven grond tbv funderings sleuven



juli 2019 - uit de afgegraven grond tbv funderings sleuven



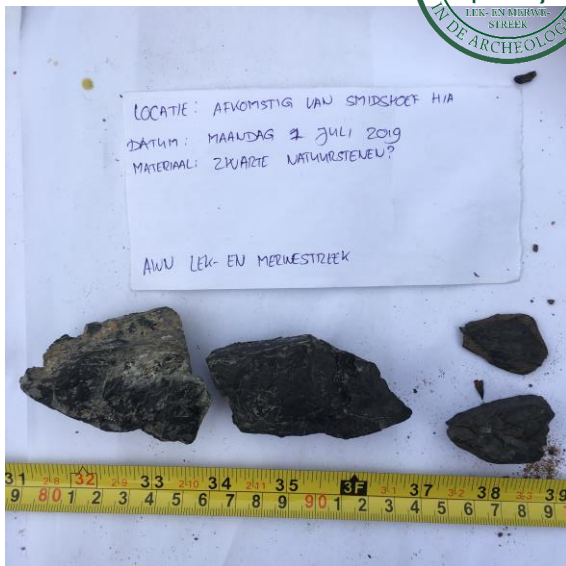
Uit de afgegraven grond tbv funderings sleuven



Uit de afgegraven grond tbv funderings sleuven



Uit de afgegraven grond tbv funderings sleuven



Uit de afgegraven grond tbv funderings sleuven

